

[[TN]N]s van 1300 tot nu

Een diachroon corpusonderzoek naar TNN-samenstellingen en tussenklanken

Bachelor eindwerkstuk Taalkunde
Opleiding Nederlandse Taal en Cultuur
Universiteit Utrecht

Naam: Nina Wiedenhoff
Studentnummer: 9543457

Begeleider: dr. J.M. van Koppen
Tweede lezer: prof. dr. N.F.M. Corver

5 april 2013

Inhoudsopgave

Abstract	4
1. Introductie.....	6
1.1 Doel en onderzoeksvraag	6
1.2 Opbouw bachelorscriptie	9
2. Nominale samenstellingen met een complex linkerlid	10
2.1 Introductie	10
2.2 TNN-samenstellingen	10
2.3 Linkerlid van de nominale samenstelling	15
2.4 De tussenklank in nominale samenstellingen	15
2.4.1 De beregeling van de tussenklank.....	17
3. Theoretisch kader.....	19
3.1 Introductie	19
3.2 Samenspel van syntaxis en morfologie	19
3.3 Lexicale stamvormen of een syntactische constructie als linkerlid.....	22
3.4 Verval van het naamvalssysteem	23
4. Onderzoeksmethode.....	26
4.1 Introductie	26
4.2 Onderzoeksvraag en deelvragen	26
4.3 Onderzoeksmateriaal	27
4.4 Selectiecriteria.....	30
4.5 Methodologie	31
4.5.1 Problemen methodologie oudere taalfasen voor de indeling van TNN-samenstellingen...	32
5. Onderzoeksresultaten	34
5.1 Introductie	34
5.2 Algemene resultaten	34
5.3 Vier typen TNN-samenstellingen.....	35
5.4 Wel of geen vaste verbinding als linkerdeel van de TNN-samenstelling.....	37
5.5 De opkomst van de tussenklank.....	38
6. Conclusie	43
6.1 Introductie	43
6.2 Welke typen TNN-samenstellingen zijn te onderscheiden?.....	43
6.3 Welke TNN-samenstelling bevat een tussenklank?.....	45
6.4 Discussie	45
7. Bibliografie	47
Bijlagen: corpus TNN-samenstellingen.....	49

A. TNN-samenstellingen Middelnederlands ca. 1300 - 1500	49
B. TNN-samenstellingen 16 ^e eeuw	50
C. TNN-samenstellingen 17 ^e eeuw	51
D. TNN-samenstellingen 18 ^e eeuw	53
E. TNN-samenstellingen 19 ^e eeuw	56
F. TNN-samenstellingen 20 ^e eeuw	62
G. TNN-samenstellingen 21 ^e eeuw	64

Abstract

In this thesis Dutch nominal compounds, NumNN compounds, in which the first element consists of a numeral and a noun, are examined, e.g., *drietrapsraket* ‘three-stage-rocket’ and *tienrittenkaart* ‘ten ride pass’. The main goal of this study was to explore the development of the NumNN compounds in 14th - 21th century Dutch. A further goal was to explore the presence of linking morphemes within NumNN compounds through the ages, and analyze in which type of NumNN compounds a linking morpheme is present. The research question is:

What type of NumNN compounds are found in 14th - 21th century Dutch, and in which type of NumNN compounds is a linking morpheme present?

The NumNN corpus material used in this study was analyzed with reference to three parameters: (i) date or time-span, (ii) morphology of the NumN part of the compound and (iii) lexicalization of the NumN part of the compound. I propose that there are four different types of NumNN compounds. The two main types are (i) NumNN compounds containing two roots as their left hand NumN part, and (ii) NumNN compounds containing a nominal group as their left hand NumN part. Both main types can be divided into two more subtypes, containing a lexicalized or a non-lexicalized left hand NumN part.

The main issues explored in this study are (i) the possible cooperation of morphology and syntax to incorporate nominal groups as part of a compound, (ii) lexicalization of the left hand NumN part of the compound, and (iii) the loss of case in Dutch language related to the development of linking morphemes in NumNN compounds.

The results of the data-analysis are as follows:

- (a) In Dutch, four different types of NumNN compounds can be distinguished: NumNN compounds containing two roots as their left hand NumN part or a nominal group as their left hand NumN part; both types can contain a lexicalized or a non-lexicalized NumN part.
- (b) In Middle Dutch, no NumNN compounds with a nominal group as their left hand NumN part are found.
- (c) Middle Dutch NumNN compounds do not contain any linking morphemes.
- (d) Middle Dutch NumNN compounds do not vary in types as much as modern NumNN compounds do.
- (e) From the 16th century onward there is an emergence of linking morphemes in NumNN compounds.
- (f) From the 18th century onward the amount of NumNN compounds with a linking morpheme is bigger than the amount of NumNN compounds without a linking morpheme.

1.   **Introductie**

1.1   **Doel en onderzoeksvraag**

In deze bachelorscriptie beschrijf ik mijn onderzoek naar de diachrone ontwikkeling van nominale samenstellingen van het type [[TN]N]. Dit type samenstelling bevat een complex linkerlid, dat bestaat uit een telwoord (T) en een nomen (N), en een rechterlid dat bestaat uit een nomen (N). In de taalkundige literatuur wordt een onderscheid gemaakt in TNN-samenstellingen met een nominale woordgroep als linkerlid, zoals *vierkleurenpotlood* en TNN-samenstellingen zonder woordgroep als linkerlid, zoals *eendagsvlieg* (Booij & Van Santen 1998: 151-152). Bij de TNN-samenstellingen zonder woordgroep als linkerlid ligt de klemtoon in de meeste gevallen op het eerste deel van het linkerlid, bijvoorbeeld *EENdagsvlieg*¹. In samenstellingen zoals *eendagsvlieg* is geen flexie aanwezig en kan het linkerlid niet als een woordgroep worden geïnterpreteerd (Booij & Van Santen 1998: 179).

Het woordgroepkarakter van *vierkleurendruk* blijkt uit het meervoudige nomen *kleuren* en het hoofdaccent op het eerste nomen, *vierKLEURendruk* (Booij & Van Santen 1998: 152). De combinatie van [telwoord + nomen] die het linkerlid van de samenstelling vormt, is te analyseren als een nominale woordgroep, een NP ('noun phrase'). Een NP is een lexicale nominatie projectie waarvan de kern wordt gevormd door het zelfstandig naamwoord (Bennis 2000: 129). In dit geval is dat het nomen *kleuren* dat wordt gemodificeerd door het telwoord *vier*. Binnen de samenstellingen met een NP als linkerlid, zijn zowel vrije woordgroepen (zoals *drie landen*) als gelexicaliseerde woordgroepen (zoals *Driekoningen*) te onderscheiden. De gelexicaliseerde woordgroepen zijn net als andere lexicale elementen, zoals morfemen of woorden, in het lexicon opgenomen (Bauer 1978: 76).

Deze analyse van de TNN-samenstellingen betreft de morfologie van het hedendaagse Nederlands. Het is niet bekend of TNN-samenstellingen ook in oudere taalfasen van het Nederlands voorkwamen. Een diachroon corpusonderzoek naar TNN-samenstellingen zoals dit onderzoek, is nog niet eerder uitgevoerd. Het feit dat er nog maar weinig bekend is over samenstellingen met een complex linkerlid in de oudere taalfasen van het Nederlands, maakt het diachrone perspectief van dit onderzoek interessant. Een beschrijving van de diachrone ontwikkeling van TNN-samenstellingen kan een bijdrage leveren aan het in kaart brengen van een gedeelte van de historische morfologie van het Nederlands. In dit onderzoek richt ik me op de vraag welke verschillende soorten TNN-samenstellingen door de eeuwen heen voorkomen. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, heb ik een corpus van TNN-samenstellingen van 1300 tot nu samengesteld. De data uit het corpus heb ik vervolgens ingedeeld in categorieën op basis van de parameters 'tijd/datum', 'woordgroep als linkerlid' en 'gelexicaliseerd linkerlid'. In hoofdstuk 4 beschrijf ik

---

¹ De hoofdklemtoon kan ook op het tweede nomen liggen, zoals bij *tweepersoonsKAMer* het geval is.

de gekozen onderzoeksopzet.

Het tweede gedeelte van de vraag waar ik me in dit onderzoek op richt, is bij welke TNN-samenstellingen een tussenklank aanwezig is en welke tussenklanken te onderscheiden zijn. Tussen het linker- en rechterlid van de samenstelling kan een tussenklank staan, maar dit is niet altijd het geval. Een tweetal voorbeelden van TNN-samenstellingen met een mogelijke tussenklank is gegeven in (1) en (2)².

(1) *eenmanszaak* (NRC, 21/07/12)
'Een zaak gerund door één eigenaar'

(2) *tienpuntenplan* (NRC, 21/07/12)
'Een plan dat bestaat uit tien punten'

In voorbeeld (1) *eenmanszaak* wordt de stamvorm van het nomen /*man*/ gevolgd door een tussenklank –s. Op basis van de enkelvoudigheid van het telwoord *een* en het feit dat de meervoudsvorm van het eerste nomen *mannen* is, stel ik dat het hier om een tussenklank en niet om een meervoudsmorfeem –s gaat. Een tussenklank is een morfeem dat geen morfologische eigenschappen meer bezit, maar slechts als een verbindend element tussen de twee nomina optreedt (Booij 1996: 127). Wanneer er sprake is van een meervoudsmorfeem, zal ik dit dan ook niet als een 'echte' tussenklank typeren. Uit voorbeeld (2) *tienpuntenplan* is niet direct op te maken of er sprake is van het meervoudige nomen *punten* dat een meervoudsmorfeem bevat of van een tussenklank –en. In dit onderzoek zal ik op basis van de literatuur en de data uit het corpus, steeds proberen te beargumenteren in welke gevallen er sprake is van een meervoudsmorfeem en wanneer van een tussenklank.

In sommige gevallen worden tussenklanken geanalyseerd als oude naamvalsuitgangen (Booij & Van Santen 1998: 157). Dit gegeven maakt de data uit de periode waarin naamval nog in de Nederlandse taal voorkomt, het Middelnederlands, nog interessanter. Als de Middelnederlandse TNN-samenstellingen nog geen tussenklank bevatten (zoals ik zal laten zien), dan is het zeer onaannemelijk dat de hedendaagse tussenklank een overblijfsel van een oude casusvorm is. Ook in de TNN-samenstellingen met een meervoudsmorfeem kan geen sprake zijn van casus, in deze gevallen gaat het immers om de morfologische markering van 'getal' en niet om die van naamval. Dit maakt de TNN-samenstellingen met een woordgroep als linkerlid, die een meervoudig nomen bevatten, interessant.

In dit onderzoek richt ik me zoals gezegd op de verschillende soorten TNN-samenstellingen door de eeuwen heen en op de aanwezigheid van een tussenklank in de TNN-samenstellingen. Het doel van deze bachelorscriptie is om (i) een beschrijvend beeld te geven van TNN-samenstellingen van 1300 tot nu en

---

² Alle voorbeelden in deze scriptie zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig uit het corpus van TNN-samenstellingen dat voor dit onderzoek is samengesteld (zie de bijlagen op pagina 49 t/m 66).

daarnaast (ii) de aanwezigheid van tussenklanken in de verschillende typen TNN-samenstellingen te analyseren.

1.2 Opbouw bachelorscriptie

De opbouw van deze bachelorscriptie is als volgt. In hoofdstuk 2 ga ik allereerst nader in op het onderwerp van dit onderzoek: nominale samenstellingen met een complex linkerlid en de verschillende onderdelen waaruit deze samenstellingen zijn opgebouwd. In hoofdstuk 3 beschrijf ik het theoretisch kader waarbinnen dit onderzoek is uitgevoerd en dat de aanleiding vormt voor de onderzoeksvragen. De theorie betreft (i) het mogelijke samenspel tussen de syntaxis en de morfologie bij samenstellingen die een woordgroep als linkerlid bevatten, (ii) linkerleden die een lexicale eenheid vormen en (iii) de opkomst van de tussenklank in relatie tot het verdwijnen van casus uit de taal. In hoofdstuk 4 komen de onderzoeksvragen en de onderzoeksmethode aan bod en bespreek ik ook de beperkingen die het doen van historisch taalkundig onderzoek met zich meebrengt. In hoofdstuk 5 beschrijf ik de resultaten van deze diachrone corpusstudie. In hoofdstuk 6 besluit ik deze bachelorscriptie met een samenvattende conclusie op basis van de belangrijkste onderzoeksresultaten die uit dit onderzoek naar voren zijn gekomen.

2. Nominale samenstellingen met een complex linkerlid

2.1 Introductie

Na een korte introductie van het onderzoek en het doel ervan, ga ik in dit hoofdstuk nader in op de TNN-samenstellingen. Ik richt me hierbij op de aparte status die het linkerlid van de samenstelling heeft en op de mogelijke aanwezigheid van een tussenklank in nominale samenstellingen. In §2.2 beschrijf ik de opbouw van de TNN-samenstelling en de verschillende vormen die het complexe linkerlid kan aannemen. In §2.3 ga ik nader in op het linkerlid van de samenstelling. Ten slotte bespreek ik in §2.4 de tussenklank in nominale samenstellingen en de beregeling van de tussenklanken.

2.2 TNN-samenstellingen

In het Nederlands kan het eerste lid van een nominale samenstelling onder andere bestaan uit [telwoord + nomen], zoals is te zien in de TNN-samenstellingen in (3) en (4).

(3) *drietrapsraket* (NRC, 08/10/2012)

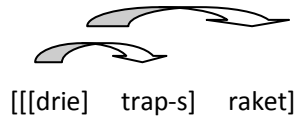
(4) *tienrittenkaart* (NRC, 21/05/2011)

Bovenstaande voorbeelden (3) en (4) zijn te typeren als nominale samenstellingen met een complex linkerlid. Bij dit type samenstelling is het linkerlid opgebouwd uit twee verschillende woordsoorten, in dit geval een telwoord (T) en een nomen (N). Het rechterlid bestaat uit een nomen (N). Nominale samenstellingen zijn in veruit de meeste gevallen ‘rechtshoofdig’: het rechterlid bepaalt de categorie, het geslacht en de keuze van de meervoudsuitgang (De Haas & Trommelen 1993: 373). Zo bepaalt het hoofd *raket* in de samenstelling *drietrapsraket* dat het om een bepaald type raket gaat. Het is *de raket* en dus ook *de drietrapsraket* en het meervoudsmorfeem *-en* van *raketen* geldt ook voor het meervoud van *drietrapsraket*: de meervoudsvorm is *drietrapsraketten*³.

Binnen de TNN-samenstelling modificeert het telwoord het eerste nomen (N1), en de combinatie van telwoord (T) en het eerste nomen (N1) modificeert in zijn geheel het tweede nomen (N2). Zo zegt het telwoord [*drie*] in (3) *drietrapsraket* iets over het aantal trappen en bepaalt [*drietraps*] het soort *raket*. In de TNN-samenstelling (4) *tienrittenkaart* modificeert het telwoord [*tien*] het eerste nomen *ritten* en [*tienritten*] bepaalt het soort *kaart*. In figuur 1 is dit voor *drietrapsraket* schematisch weergegeven.

---

³ Er bestaat een marginaal aantal uitzonderingen op de regel van rechtshoofdigheid van nominale samenstellingen (De Haas & Trommelen 1993: 373). In geval van de TNN-samenstellingen is het rechterlid in alle gevallen het hoofd van de samenstelling.

Figuur 1. Modificatie binnen de TNN-samenstelling 'drietrapraket'

Het linkerdeel van samenstellingen met een complex linkerlid kan bestaan uit een aaneenschakeling van stamvormen, zoals bij (3) *drietrapraket*, waar de stamvormen /drie/ en /trap/ worden gevolgd door een tussenklank –s. De meervoudsvorm van *trap* is *trappen*, het gaat hier dus niet om een meervoudsmorfeem –s, maar om een tussenklank. De samenstelling *drietrapraket* bestaat uit drie woorden: de vrije morfemen *drie*, *trap* en *raket*. Vrije morfemen kunnen ook als zelfstandige woorden voorkomen en hoeven dus niet gebonden te zijn aan een ander woord, zoals bij affixen en prefixen het geval is. De eerste twee vrije morfemen van de samenstelling, *drie* en *trap*, horen semantisch bij elkaar, maar kunnen niet als woordgroep worden geïnterpreteerd (Booij & Van Santen 1998: 179). In *drietrap* is geen flexie aanwezig, de vorm van de nominale woordgroep zou namelijk *drie trappen* zijn.

Het linkerlid van samenstellingen zoals (4) *tienrittenkaart*, vertoont echter wel dezelfde kenmerken als een nominale woordgroep, een NP. Volgens de indeling van Booij & Van Santen (1998) zoals in de introductie beschreven, behoort *tienrittenkaart* tot de TNN-samenstellingen met een woordgroep als linkerlid. De samenstelling bevat het meervoudige nomen *ritten* en de woordklemtoon ligt op het eerste nomen, *tienRITtenkaart*, en dus niet op het (eerste deel van het) linkerlid zoals gewoonlijk bij nominale samenstellingen het geval is. Binnen een nominale woordgroep zoals *tien ritten* zorgt het meervoudige telwoord *tien* voor het meervoudsmorfeem –en. In de TNN-samenstelling *tienrittenkaart* fungeert –en mogelijk ook als meervoudsmorfeem, maar het zou ook een tussenklank kunnen zijn. De TNN-samenstelling *tienrittenkaart* heeft echter een enkelvoudige tegenhanger in *eenritkaart*. In de gevallen waarin een semantische oppositie tussen enkelvoud en meervoud mogelijk is, zoals bij *eenritkaart* tegenover *vijfrittenkaart* en *tienrittenkaart* is te zien, beargumenteer ik dat het linkerdeel van de TNN-samenstelling *tienrittenkaart* een meervoudsmorfeem –en bevat en zich dus gedraagt als een nominale woordgroep.

In de gevallen waarin een semantische oppositie tussen enkelvoud en meervoud mogelijk is, ga ik ervan uit dat –en is te interpreteren als een meervoudsmorfeem en niet als een tussenklank. Andere voorbeelden van de oppositie tussen enkelvoud en meervoud zijn te zien in de minimale paren in (5) en (6).

(5) *eencentstuk* - *vijfcentenstuk*

(6) *eendagsprocedure* - *achtdagenprocedure*

Naast *-en* komt ook het meervoudsmorfeem *-s* voor. De meervoudsmorfemen *-en* en *-s* zijn de twee meest voorkomende vormen van meervoudsmarkering (Booij & Van Santen 1998: 85). In de TNN-samenstellingen kan dus ook een *-s* als een tussenklank of als een meervoudsmorfeem voorkomen. In de TNN-samenstellingen die het enkelvoudige telwoord *een* bevatten, zoals in (6) *eendagsprocedure*, is het waarschijnlijk dat er sprake is van een tussenklank en niet van een meervoudsmorfeem. Het gaat hier immers om één dag en niet om meerdere dagen. Dit wordt bevestigd door de meervoudige tegenhanger *achtdagenprocedure*, die het meervoudige nomen *dagen* bevat. In de TNN-samenstellingen met het telwoord *een* zal ik de *-s* typeren als een tussenklank. In alle andere gevallen zal ik proberen te beargumenteren of er sprake is van een tussenklank of van een meervoudsmorfeem.

Binnen de TNN-samenstellingen met een woordgroep als linkerlid is zoals gezegd een onderscheid te maken tussen samenstellingen met een vrije woordgroep en samenstellingen met een gelexicaliseerde woordgroep als linkerlid. "Gelexicaliseerde woordgroepen vormen [...] een eigen categorie, naast vrije woordgroepen en samenstellingen, waarmee ze in hun functie (naamgeving) overeenkomen." (Booij & Van Santen 1998: 151). Zowel de twee verschillende woordgroepen als de samenstellingen kunnen ook als linkerlid van een samenstelling voorkomen (Booij & Van Santen 1998: 151). Booij en Van Santen (1998) geven een aantal voorbeelden van vrije woordgroepen (7) en van gelexicaliseerde woordgroepen (8) als linkerlid van een nominale samenstelling met een complex linkerlid.

(7) *oudemannenhuis, heteluchtballon, drielandenpunt, vierkleurenpotlood*

(8) *blindedarmontsteking, geletruidrager, zwartgeldcircuit, Driekoningenavond*⁴

In de bovenstaande voorbeelden komen zowel TNN- als ANN-samenstellingen voor. ANN-samenstellingen bevatten een linkerlid dat bestaat uit een adjectief (A) en een nomen (N), en een rechterlid dat bestaat uit een nomen (N), zoals *oudemannenhuis*. In dit type samenstelling is het adjectief verbogen met de uitgang *-e*, zoals in *oude mannen*, waaruit is op te maken dat het om een woordgroep gaat (Booij & Van Santen 1998: 151). In dit onderzoek zal ik de ANN-samenstellingen niet inhoudelijk bespreken. Wel zal ik ze af en toe noemen ter illustratie van de verschillende soorten nominale samenstellingen met een complex linkerlid.

In samenstellingen met een gelexicaliseerde woordgroep als linkerlid zoals in (8), is de betekenis niet vast te stellen of te berekenen op basis van de verschillende elementen zoals dat bij vrije woordgroepen wel het geval is. De betekenis is niet-compositioneel, wat wil zeggen dat de betekenis van het geheel geen optelsom is van de betekenis van de verschillende bestanddelen (Bennis 2000: 71). Zo is

---

⁴ Booij & Van Santen spreken over *Driekoningenavond* als nominale samenstelling met een woordgroep als linkerlid; de aanvulling gelexicaliseerde woordgroep is van mij (Booij & Van Santen 1998: 151-152).

de betekenis van de woordgroep [_N*blindedarm*] in de ANN-samenstelling *blindedarmontsteking* niet af te leiden uit het geheel van de betekenissen van [_A*blinde*] en [_N*darm*]. De betekenis kern wordt niet bepaald door het rechterdeel *darm*. Het gaat niet om een blinde darm, maar om een bepaald gedeelte van de darm, de appendix. In *geletruidrager* is de betekenis kern ook slechts gedeeltelijk af te leiden uit de betekenis van de verschillende onderdelen. De combinatie van [_A*gele*] en [_N*trui*] vormt een gelexicaliseerd geheel en heeft een eigen betekenis. Het gaat niet om een willekeurige gele trui, maar om het gele shirt waarin de leider van het algemeen klassement van de Tour de France rijdt. Ook in de ANN-samenstelling *zwartgeldcircuit* is de betekenis van het linkerlid niet vast te stellen op basis van het geheel van de betekenissen van [_A*zwart*] en [_N*geld*]. Het gaat niet om geld dat zwart van kleur is, maar om geld waarover geen belasting is betaald. De woordgroep [_N*Driekoningen*] in *Driekoningenavond* verwijst naar drie (specifieke) koningen, de drie Wijzen uit het oosten. De betekenis van [_N*Driekoningen*] vormt echter een gelexicaliseerd geheel en verwijst naar de christelijke feestdag op 6 januari waarop we de komst van de drie koningen vieren. Van samenstellingen met een gelexicaliseerde woordgroep als linkerlid is het linkerlid in de meeste gevallen als één geheel opgenomen in het woordenboek of vormt het linkerlid een lexicale eenheid.

(9) *blin-de-darm* (de; m)

‘Wormvormig aanhangsel aan het begin van de dikke darm; appendix’

(10) *ge-le-trui* (de; m)

‘Winnaarstricot’

(11) *zwart geld*

‘Geld waarover bij de verdienste ervan geen belastingen en/of premies is afgedragen aan de overheid’

(12) *Drie-ko-nin-gen* (de; m)

‘Christelijke feestdag op 6 januari’

Van de voorbeelden (9), (10) en (12) is het linkerlid opgenomen in het woordenboek (*Van Dale*). Van voorbeeld (11) is het linkerlid *zwart geld* als nominale woordgroep [_{NP}*zwart geld*] met een eigen betekenis vastgelegd.

Tot nu hebben we drie verschillende varianten van samenstellingen met een complex linkerlid besproken. De variatie zit steeds binnen het linkerlid van de samenstelling. We hebben (i) samenstellingen met stamvormen als linkerlid, (ii) samenstellingen met een vrije woordgroep als linkerlid en (iii)

samenstellingen met een gelexicaliseerde woordgroep als linkerlid gezien⁵. Hiermee onderscheiden we samenstellingen met lexicale stamvormen zonder morfologie (zoals *drietrapraket*) en samenstellingen met een nominale woordgroep (een NP) als linkerlid die wel morfologie bevatten. De samenstellingen met een NP als linkerlid zijn weer onder te verdelen in samenstellingen met vrije woordgroepen (zoals *tienrittenkaart*) en samenstellingen met gelexicaliseerde woordgroepen als linkerlid (zoals *Driekoningenavond*). Er is sprake van een op regels gebaseerde (vrije) woordgroep of een op stamvormen gebaseerde (gelexicaliseerde) woordgroep. We beschouwen nu het volgende voorbeeld van een TNN-samenstelling in (13).

(13) *achtbaanritje* (NRC, 2012)

De samenstelling (13) *achtbaanritje* bestaat uit stamvormen, maar het linkerlid *achtbaan* is als één geheel in het lexicon opgeslagen en dus gelexicaliseerd. De samenstelling *achtbaanritje* past dus eigenlijk niet in dezelfde categorie als *drietrapraket*, een samenstelling die wel uit stamvormen bestaat, maar vrije morfemen bevat. Woorden zoals *achtbaanritje* laten zien dat er ook binnen de TNN-samenstellingen waarvan het linkerlid is opgebouwd uit stamvormen, nog een verdere onderverdeling is te maken. Naast de TNN-samenstellingen met stamvormen die uit vrije morfemen bestaan, komen ook TNN-samenstellingen met gelexicaliseerde stamvormen voor. In tabel 1 geef ik een overzicht van de vier verschillende typen nominale samenstellingen met een complex linkerlid. Voor de volledigheid heb ik in deze tabel ook een aantal voorbeelden van ANN-samenstellingen opgenomen.

Samen- stellingen	1. Stamvormen als linkerlid		2. Woordgroep (NP) als linkerlid	
	1a. Vrije morfemen	1b. Gelexicaliseerde morfemen	2a. Vrije woordgroep	2b. Gelexicaliseerde woordgroep
TNN	<i>tweepersoonskamer, driewegstekker</i>	<i>achtbaanritje</i>	<i>vierkleurendruk, tienrittenkaart</i>	<i>Driekoningenavond</i>
ANN	<i>zuurkoolschotel, ziekbedperiode</i>	<i>luipaardprint</i>	<i>oudemannenhuis, heteluchtballon</i>	<i>blindedarmontsteking, geletruidrager</i>

Tabel 1. Vier verschillende typen nominale samenstellingen met een complex linkerlid

⁵ Booij & Van Santen spreken van samenstellingen in plaats van stamvormen als linkerlid. Samenstellingen zoals *tweepersoonskamer* worden door hen getypeerd als ‘samenstellende samenstellingen’ (Booij & Van Santen 1998: 178). Ik kies er in dit onderzoek voor om de term ‘stamvormen’ te gebruiken.

2.3 Linkerlid van de nominale samenstelling

Zoals we in de vorige paragraaf hebben gezien, kan het linkerlid van de TNN-samenstelling verschillende vormen aannemen en onderscheiden we samenstellingen met en zonder woordgroep als linkerlid. In deze paragraaf ga ik nader in op het linkerlid van de samenstelling. “Een element dat als eerste lid van een samenstelling wordt gebruikt, ziet er vaak anders uit dan wanneer het als zelfstandig woord of als tweede lid van een samenstelling wordt gebruikt.” (Hoekstra 1996: 491). Het eerste lid van een samenstelling is een formele, morfologische categorie die een vormverandering kan ondergaan, zoals de affigering van –s of –e. Dit is een vormverandering die niet plaatsvindt bij tweede leden van samenstellingen (Hoekstra 1996: 491). Hoekstra noemt als voorbeeld het nomen *boon* dat in een samenstelling wordt gevormd tot *bone-schil*. Een ander voorbeeld is het nomen *boef* dat in samenstellingen voorkomt als *boeven-taal*, *boeven-pak* en *boeven-streek*, zonder dat hier sprake hoeft te zijn van een meervoudsmorfeem (Booij & Van Santen 1998: 157).

Het linkerlid van de samenstelling kan ook een tussenklank bevatten. Deze tussenklank maakt deel uit van het linkerlid (Booij 2002: 179-180). Zo is het *[[drietraps] raket]* en niet *[[drietrap] [s] [raket]]* of *[[drietrap] [sraket]]*. Volgens Booij & Van Santen (1998) zijn er twee redenen waarom de tussenklank onderdeel uitmaakt van het linkerlid. Ten eerste behoren de tussenklanken fonologisch bij het linkerlid, zoals is te zien in geval van samentrekking van het tweede lid in de voorbeelden (14) en (15) (Booij & Van Santen 1998: 156).

(14) *varkens- of schapenvlees*

(15) *schapen- of varkensvlees*

In voorbeeld (14) is het tweede lid van *varkensvlees* samengetrokken en wordt in plaats van *varkensvlees of schapenvlees* het nomen *vlees* slechts een keer genoemd. De tussenklank in *varkens-* blijft na de samentrekking behouden, waaruit is op te maken dat deze tussenklank bij het eerste lid hoort. In de samentrekking van *schapenvlees of varkensvlees* in (15) is te zien dat de tussenklank of het meervoudsmorfeem –en bij het linkerlid hoort: als het tweede lid wordt samengetrokken blijft *schapen-* over. De tweede reden waarom de tussenklank onderdeel uitmaakt van het linkerlid, is dat het linkerlid altijd bepaalt of er een tussenklank aanwezig is, en om wat voor tussenklank het gaat (Booij 2002: 180). In de volgende paragraaf (§2.4) wordt beschreven wat de invloed van het linkerlid op de tussenklank is.

2.4 De tussenklank in nominale samenstellingen

Zoals gezegd is het linkerlid van de nominale samenstelling bepalend voor de aan- of afwezigheid van een tussenklank. Ook bepaalt het linkerlid welke tussenklank de nominale samenstelling bevat. Tussen de twee delen van een nominale samenstelling kan een tussenklank of een bindfoneem staan, zoals –e, –en,

–er of –s, maar er zijn ook veel nominale samenstellingen zonder tussenklank (Booij & Van Santen 1998: 156). Een tussenklank of bindfoneem levert geen bijdrage aan de betekenis van de samenstelling, en kan dus slechts als verbindend element van de twee leden van samenstellingen worden gezien (Booij 2002: 179). In deze bachelorscriptie zal ik verder de benaming ‘tussenklank’ aanhouden en ‘bindfoneem’ achterwege laten. In geval van een meervoudig nomen als linkerlid, zoals bij *ritten* in *tienrittenkaart*, is er sprake van een meervoudsmorfeem (Booij 2002: 179). Het meervoudsmorfeem –en zorgt hier immers voor meervoud op het nomen en is niet slechts als een verbindend element tussen de twee nomina te zien.

Ook als de stam van een nomen eindigt op –e, –en, –er of –s kan het zijn dat de TNN-samenstelling geen tussenklank bevat, maar dat deze onderdeel uitmaakt van de stamvorm van het eerste nomen. In (16) en (17) geef ik twee voorbeelden van TNN-samenstellingen waarvan de ‘tussenklank’ tot de stamvorm behoort.

(16) *vijfguldenstuk* (GTB, 1893)

(17) *tweecylindermotor* (GTB, 1919)

In samenstellingen zoals (16) *vijfguldenstuk* is /gulden/ de stamvorm van het eerste nomen, en zal ik het morfeem –en dan ook niet als een tussenklank typeren. Hetzelfde geldt voor samenstellingen zoals (17) *tweecylindermotor*, waar de stamvorm van het nomen /cylinder/ (‘cilinder’ volgens de hedendaagse spelling) is te zien. Om dezelfde reden beargumenteer ik dat ook hier geen sprake kan zijn van een ‘echte’ tussenklank. In de onderzoeksresultaten in hoofdstuk 5 zal ik voor alle TNN-samenstellingen uit het corpus de afweging proberen te maken of er sprake is van een tussenklank als verbindend element, een meervoudsmorfeem of dat de ‘tussenklank’ onderdeel uitmaakt van de stamvorm van het nomen.

Volgens Booij is de tussenklank –s van oorsprong een genitiefsuffix (Booij 2002: 179). De tussenklank –e, de *schwa*, kan zijn ontstaan uit een voormalig casusmorfeem, of het is de oude vorm van het nomen voordat *e*-apocope heeft plaatsgevonden⁶. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de samenstellingen *pannekoek* en *zielerust*. In het Middelnederlands eindigde het nomen nog op een *schwa* en spraken we van *panne* en *ziele*, in plaats van *pan* en *ziel* in het hedendaagse Nederlands (Booij 2002: 179). De stamvorm van deze nomina is veranderd. In het Middelnederlands maakt de –e nog onderdeel uit van de stam van bijvoorbeeld /panne/ en is er geen sprake van een tussenklank, terwijl dit voor het hedendaagse Nederlands wel het geval is. De hedendaagse stamvorm is immers /pan/ en *pannekoek* (tot 1995: *pannekoek*) bevat dus een tussenklank.

---

⁶ In de loop van de 17^e eeuw vindt *e*-apocope plaats, dit is het afslijten van de onbeklemtoonde syllabe, in dit geval van de uitgang –e. De vorm zonder –e wordt de gebruikelijke vorm, bijvoorbeeld *bed* in plaats van *bedde* (Mooijart & Van der Wal 2008: 32).

2.4.1 De beregeling van de tussenklank

Moedertaalsprekers hebben vaak vrij duidelijke intuïties over waar welke tussenklank moet worden ingevoegd. Toch is het niet zo dat het systeem van tussenklanken kraakhelder is. Er is slechts in beperkte mate sprake van een bepaalde systematiek van de tussenklank in nominale samenstellingen. Slechts in sommige gevallen is voorspelbaar wanneer een tussenklank in samenstellingen moet of kan optreden (Mattens 1984: 333). Omwille van de schijnbare speelruimte spreekt Van den Toorn (1982) echter liever van tendensen in plaats van regels als het om tussenklanken gaat. Hij relateert deze tendensen aan semantische kenmerken en in bepaalde gevallen ook aan syntactische relaties die door de samenstellende delen worden uitgedrukt (Van den Toorn 1982a: 24).

Ook historische verklaringen, zoals oude casusvormen of meervoudsuitgangen, bieden meestal onvoldoende houvast om voorspellingen te kunnen doen over de aanwezigheid van een tussenklank (Van den Toorn 1982a: 24). Zo veranderde *des coninx crone* met oorspronkelijk een genitiefuitgang in *koningskroon* en behield om deze reden zijn tussenklank. Zoals in (18) is te zien, is *koningskroon* ontstaan als lexicalisatie van een nominale woordgroep met een specificieerder in de tweede naamval (Booij & Van Santen 1998: 157).

(18) die coninx crone → die coninxcrone → de koningskroon

Met het verdwijnen van het naamvalssysteem uit de Nederlandse taal, verliest ook de genitiefuitgang zijn functie. Naar analogie van de casusvormen verspreidt de tussenklank zich vervolgens ook onder samenstellingen waar deze eigenlijk niet thuishoort. De ondergang van het naamvalssysteem na het Middelnederlands kan echter volgens Van Tiel et al. (2011) niet de reden zijn voor de opkomst van de tussenklank, omdat de tussenklank al voordat casus uit de taal was verdwenen nieuwe functies op zich had genomen (Van Tiel et al. 2011: 121-122). Van Tiel et al. (2011) weerspreken dan ook de algemeen aanvaarde theorie dat de verspreiding en de nieuwe functionaliteiten van de tussenklank alleen of in ieder geval grotendeels afhankelijk zijn van het verval van casus (Van Tiel et al. 2011: 135). “Al in het Middelnederlands komen we [...] samenstellingen tegen met een tussenklank die, om paradigmatische of semantische redenen, geen casusuitgang kán zijn” (Van Tiel et al. 2011: 135). In §3.4 ga ik nader in op de mogelijke relatie tussen het afvlakken van het casussysteem en de opkomst van de tussenklank. Mogelijk kunnen de Middelnederlandse TNN-samenstellingen uit het corpus evidentie bieden voor de theorie van Van Tiel et al. (2011).

De beregeling van de tussenklank is in ieder geval volgens een aantal regels ten dele voorspelbaar te noemen⁷. Uit de opsomming van regels in tabel 2 is op te maken dat in alle gevallen het linkerlid van de

---

⁷ De beregeling van de tussenklank in nominale samenstellingen is ontleend aan Mattens (1984: 337-339).

samenstelling bepalend is voor het al dan niet aanwezig zijn van een tussenklank of een meervoudsmorfeem. Aan de verschillende mogelijkheden voor nomina met een meervoud op *-en*, is te zien dat de beregeling van de tussenklank niet volledig is vast te leggen.

Tussenklank	Wanneer aanwezig?	Voorbeeld
<i>-en</i>	Het linkerlid van een nominale samenstelling kan eindigen op <i>-en</i> , wanneer het een meervoud op <i>-en</i> heeft.	<i>tweegodenleer</i> <i>tienrittenkaart</i>
<i>-s</i>	Het linkerlid van een nominale samenstelling moet eindigen op <i>-s</i> , wanneer het een diminutief is.	<i>Negenstraatjeslaarsjes</i> ⁸ , <i>Vyfhandjeskruid</i>
<i>-s</i>	Het linkerlid van een nominale samenstelling kan eindigen op <i>-s</i> : - Wanneer het nomen meervoud op <i>-en</i> kan hebben. - Wanneer het nomen normaliter geen meervoud heeft. - Wanneer het nomen een meervoud kan hebben op <i>-s</i> , dan en slechts dan als het nomen het aspect [+levend] heeft.	<i>vierbaansweg</i> <i>houtskool</i> ⁹ <i>eenverdienersgezin</i>

Tabel 2. De beregeling van de tussenklank in nominale samenstellingen

⁸ Het voorbeeld *Negenstraatjeslaarsjes* is ontleend aan een 'tweet' d.d. 20 februari 2013 van Renske Jonkman (bron: Marc van Oostendorp).

⁹ Van een tussenklank *-s* bij nomina zonder meervoud, heb ik geen voorbeeld van een TNN-samenstelling kunnen vinden en geef ik hier een voorbeeld van een nominale samenstelling.

3. Theoretisch kader

3.1 Introductie

In het vorige hoofdstuk hebben we kunnen vaststellen dat TNN-samenstellingen in de Nederlandse taal voorkomen en uit welke onderdelen deze samenstellingen zijn opgebouwd. Het complexe linkerlid van de [[TN]N] kan bestaan uit stamvormen of uit een nominale woordgroep. Zowel voor de stamvormen als voor de nominale woordgroep geldt dat het om een lexicale eenheid of om een vrije vorm kan gaan. Ook kan er een tussenklank tussen het linker- en rechterlid van de TNN-samenstelling staan.

In dit hoofdstuk beschrijf ik het theoretisch kader waarbinnen dit onderzoek plaatsvindt. Allereerst ga ik §3.2 nader in op de mogelijke interactie tussen de syntaxis en de morfologie in de gevallen waar een nominale woordgroep onderdeel uitmaakt van een nominale samenstelling. Vervolgens richt ik me in §3.3 op het verschil tussen de gelexicaliseerde en de niet-gelexicaliseerde linkerleden van TNN-samenstellingen. In §3.4 kijk ik naar de tussenklank als mogelijk versteende casusvorm en bespreek ik het verval van het casussysteem.

3.2 Samenspel van syntaxis en morfologie

Als TNN-samenstellingen in sommige gevallen daadwerkelijk een nominale woordgroep als linkerlid bevatten, dan is er sprake van een syntactische structuur (een NP) binnen een morfologisch proces (de samenstellingsvorming). Zo zit in *tienrittenkaart* een NP met een telwoord *tien* en een meervoudig nomen *ritten*. De vraag is hoe de syntaxis en de morfologie hier samenwerken: hoe komt een syntactische structuur in een morfologische eenheid?

In de taalkundige literatuur zijn de meningen over het bestaan van een samenwerking van de syntaxis en de morfologie sterk verdeeld. Volgens de theorie van de lexicale integriteit, de LIH (*Lexical Integrity Hypothesis*), is helemaal geen interactie tussen het morfologische proces van de woordvorming en de syntaxis mogelijk. De LIH is door Di Sciullo & Williams (1987) geïnterpreteerd als *The Atomicity Thesis 'De Atomiciteitsthese'*.

The Atomicity Thesis:

"Words are 'atomic' at the level of phrasal syntax and phrasal semantics. The words have 'features', or properties, but these features have no structure, and the relation of these features to the internal composition of the word cannot be relevant in syntax."

Di Sciullo & Williams (1987: 49)

De Atomiciteitsthese:

"Op het niveau van de syntaxis en de semantiek, zijn woorden te zien als atomaire eenheden. Een woord bezit kenmerken of eigenschappen, maar kent geen structuur, en de relatie tussen de

kenmerken of eigenschappen en de interne woordopbouw kan voor de syntaxis niet relevant zijn."

Nominale samenstellingen met een woordgroep als linkerlid zijn een tegenvoorbeeld van de LIH en laten zien dat structuur binnen de woordgrenzen wel mogelijk is (Lieber & Scalise 2006: 4). "[...] It seems so far that there is good evidence from compounds [...] in several languages which indicates interaction between morphology and syntax, specifically that morphology must be able to "see" into syntax or that syntax may "feed" morphology." (Lieber & Scalise 2006: 9). Lieber & Scalise (2006) stellen dus dat er in diverse talen samenstellingen voorkomen die het bewijs vormen voor de interactie tussen de morfologie en de syntaxis. De morfologie moet volgens hen op een bepaalde manier in staat zijn om in de syntaxis te 'kijken' en de syntaxis kan op een bepaalde manier als input gelden voor de morfologie. Dit zou bijvoorbeeld het geval kunnen zijn bij een TNN-samenstelling van het type *tienrittenkaart*: *tienritten* wordt eerst gebouwd en dient daarna als input voor het linkerdeel in de samenstellingsvorming van *tienrittenkaart*.

Ackema & Neeleman (2004) zien de morfologie en de syntaxis als twee gescheiden deelprocessen. Zij stellen dat het linkerlid van een nominale samenstelling met een complex linkerlid als een geheel wordt opgeslagen in het lexicon, en alleen het rechterlid (het hoofd van de samenstelling) kan variëren (Ackema & Neeleman 2004: 50). Er is in dat geval dus geen syntactisch proces dat het linkerlid afleidt, maar sprake van een opgeslagen linkerdeel. Voor *tienrittenkaart* zou dit betekenen dat de woordgroep *tienritten* ligt opgeslagen in het lexicon en vervolgens wordt gecombineerd met *kaart* om de samenstelling *tienrittenkaart* af te leiden. Het naast elkaar bestaan van minimale paren van TNN-samenstellingen zoals (19) en (20), laat echter zien dat variatie ook binnen het linkerlid mogelijk is.

(19) *tweetrapsraket* (GTB, 1952)

(20) *drietrapsraket* (GTB, 1952)

Een andere insteek is dat de morfologie en de syntaxis eigenlijk geen aparte componenten van de grammatica zijn. In het minimalistisch programma (*Minimalist Program*, MP) van Chomsky uit 1995 is er nog slechts één bouwregel: *Merge* (Huijbregts 2009-2010: 8). "[...] the basic idea is that both syntax and morphology involve rule-based computation, some version of what has come to be called in recent parlance "Merge". (Lieber & Scalise 2006: 18). Lieber & Scalise (2006) spreken hier van het basisidee dat zowel de syntaxis als de morfologie zijn gebaseerd op regelgestuurde berekeningen, een bepaalde vorm van *Merge*. *Merge* is een regel die twee eenheden verbindt tot een hogere eenheid. "De ogenschijnlijk verschillende regels van de morfologie en de syntaxis, worden hiermee geherformuleerd als verschillende 'smaken' van hetzelfde recursieve beginsel" (Huijbregts 2009-2010: 6). Ook De Belder & Van Koppen (2012) scharen in hun onderzoek naar ANN-samenstellingen zowel de morfologie als de syntaxis onder de

gemeenschappelijke noemer *Merge* en onderscheiden hierin verschillende niveaus. “The superficial distinction between morphology and syntax is just a matter of the level of merge: what we traditionally call morphology is syntax below the functional domain.” (De Belder & Van Koppen 2012: 1). Volgens De Belder & Van Koppen (2012) wordt het onderscheid tussen de morfologie en de syntaxis dus bepaald door het niveau van *Merge*. Zij stellen dat wat we traditioneel morfologie noemen, een vorm van syntaxis is, maar dan beneden het functionele domein. Omdat de syntaxis en de morfologie binnen het proces van *Merge* geen aparte componenten (meer) zijn, worden bepaalde ‘outputcondities’ noodzakelijk. Zo zorgt een ‘leesbaarheidsconditie’ er bijvoorbeeld voor dat morfemen met een verschillende functie in de morfologie en de syntaxis op de juiste wijze worden geïnterpreteerd of juist geblokkeerd (Huijbregts 2009-2010: 9). Zo kan het meervoudsmorfeem *-en* een syntactische of een morfologische functie hebben. In een werkwoord (V) heeft *-en* de syntactische functie van *Agreement* (tussen subject en predicat), zoals in *wij rijden*, maar in een zelfstandig naamwoord (N) heeft *-en* de semantische functie van meervoud op het nomen (N>1), zoals in *tien ritten*. Binnen *Merge* is meervoud een interpreteerbaar kenmerk voor een NP, maar een niet-interpreteerbaar kenmerk voor V (Huijbregts 2009-2010, 9). De leesbaarheidsconditie kan er in geval van interactie tussen de syntaxis en de morfologie voor zorgen dat een meervoudsmorfeem op de juiste wijze wordt geïnterpreteerd.

In deze paragraaf heb ik in het kort een aantal visies op de relatie tussen de morfologie en de syntaxis besproken. Met het voorkomen van TNN-samenstellingen die een NP als linkerlid, en dus een syntactische structuur bevatten, wil ik aantonen dat er inderdaad structuur binnen de woordgrenzen mogelijk is. Daarnaast wil ik op basis van een analyse van de data uit het corpus bepalen of er door de eeuwen heen, van 1300 tot nu, [[TN]N]s met een woordgroep en [[TN]N]s zonder woordgroep als linkerlid voorkomen. Ik vraag me hierbij af of ook in de periode waarin casus nog in de taal aanwezig was, nominale woordgroepen als linkerlid van een TNN-samenstelling voorkomen. Dit zal mogelijk een antwoord kunnen geven op de vraag of een nominale woordgroep binnen de woordgrenzen ook casusmarkering kan bevatten.

Een interessante vraag is of alle soorten NP's als linkerlid van een TNN-samenstelling kunnen optreden of dat de mogelijkheden beperkt zijn. Is het ‘slechts’ de NP die als linkerlid onderdeel kan uitmaken van een TNN-samenstelling of kunnen daarbij ook functionele projecties aanwezig zijn? In het laatste geval wordt het linkerlid van de nominale samenstelling mogelijk niet gevormd door een NP, maar door een DP (‘determiner phrase’) en maakt ook de determiner deel uit van de TNN-samenstelling. De casustoekenning van nomina vindt namelijk plaats buiten de NP; casus wordt onder andere uitgedeeld

binnen de functionele projectie DP die zich buiten de lexicale projectie NP bevindt¹⁰. Om naamval te verkrijgen, verplaatst het argument van N naar de specificerderspositie van DP, waar casus kan worden toegekend (Bennis 2000: 138). De DP omvat de structuur van een nominale woordgroep inclusief de bijbehorende functionele projecties.

3.3 Lexicale stamvormen of een syntactische constructie als linkerlid

Binnen het lexicon is een onderverdeling te maken in twee aparte morfologische categorieën: (i) een categorie met lexicale stamvormen en (ii) een op regels gebaseerde productieve categorie, waarbinnen derivatie en inflectie mogelijk is (Giegerich 2009: 181). Bij semantische concurrentie gaat de meestal onregelmatige, lexicale variant altijd voor. “This principle ensures the ordering of strata – in particular the disjunctive order of all irregular morphology before the regular morphology, as well as of course the ordering of ‘lexical’ processes before ‘syntactic’ processes where those are in competition.” (Giegerich 2009: 181). Giegerich (2009) geeft hiermee aan dat er niveauverschil bestaat: de onregelmatige, morfologische vormen gaan voor op de regelmatige, morfologische vormen en als de twee met elkaar in competitie zijn gaan de lexicale processen voor op de syntactische processen. De lexicale vormen hebben een syntactische tegenhanger die in principe ‘wint’ als er twee vormen naast elkaar bestaan en beide vormen in concurrentie met elkaar zijn. Wanneer de twee vormen echter een eigen semantische betekenis hebben, dan gaat de onregelmatige, lexicale variant altijd voor.

In geval van de TNN-samenstellingen is het dus zo dat de syntactisch opgebouwde variant het wint van de samenstelling die bestaat uit stamvormen (Ackema & Neeleman 2004: 62-63). Behalve wanneer de twee varianten een eigen semantische betekenis hebben. In dat geval gaat de lexicale variant voor. In de onderstaande voorbeelden (21), (22), (23) en (24) is een aantal minimale paren van lexicale vormen (links) en hun syntactische tegenhanger (rechts) te zien¹¹.

(21) *achtbaan – acht banen*

(22) *drieklank – drie klanken*

(23) *tienkamp – tien kampen*

(24) *zevensprong – zeven sprongen*

In (21) hebben *achtbaan* en *acht banen* een eigen semantische betekenis. Een *achtbaan* betekent niet hetzelfde als *acht banen*. In dit geval ‘wint’ de lexicale variant het dus van de syntactische variant. Ook in

---

¹⁰ Een andere vorm van casustoekenning binnen de nominale constituent bestaat eruit dat het argument binnen een DP wordt voorzien van een voorzetsel (Bennis 2000: 138-139).

¹¹ Voorbeelden ontleend aan: Ackema & Neeleman 2004: 62.

een TNN-samenstelling zal de lexicale vorm *achtbaan* als linkerlid dus voorgaan op de syntactische vorm als linkerlid. Het is *achtbaanritje* en niet **achtbanenritje*. Ter illustratie herhaal ik hier voorbeeld (13) als (25).

(25) *achtbaanritje* (NRC, 2012)

De betekenis van het linkerlid [_N*achtbaan*] is niet-compositioneel en heeft dus niet de betekenis van *acht banen*. Het woord krijgt zijn betekenis dankzij een vaste combinatie van *acht* en *baan* die als zodanig in het lexicon is opgeslagen. De betekenis van het woord *achtbaan* is terug te vinden in het woordenboek. *Van Dale* geeft als betekenis:

(26) *acht-baan* (de; v(m); meervoud: *achtbanen*)
'Kermisattractie met open wagentjes die snel in bochten omhoog en omlaag rijden over een rail'

De lexicale vorm *achtbaan* gaat zoals gezegd voor op de syntactische vorm *acht banen*; beide hebben een eigen semantische betekenis. Het corpus van TNN-samenstellingen bevat samenstellingen met zowel lexicale als met syntactische vormen als linkerlid. Interessant is om te kijken welk type het meest frequent voorkomt. Op basis van bovenstaande theorie is de verwachting dat er meer lexicale dan syntactische vormen als linkerlid voorkomen en er dus meer type-1 dan type-2 TNN-samenstellingen voorkomen.

In de onderzoeksresultaten in hoofdstuk 5 maak ik een vergelijking tussen de TNN-samenstellingen met morfologie (type-2a en type-2b) en de TNN-samenstellingen zonder morfologie binnen het linkerlid (type-1a en type-1b). Hiermee wil ik nagaan of de verwachting uitkomt dat lexicale vormen inderdaad frequenter voorkomen dan de syntactische tegenhangers en dat dit dus ook binnen de TNN-samenstellingen het geval is. Ook vraag ik me hierbij af in welke periode, tussen 1300 en nu, de twee varianten van TNN-samenstellingen naast elkaar kunnen voorkomen. Dit sluit aan bij de vraag zoals in §3.2 geformuleerd, of TNN-samenstellingen ook in een periode waarin casus nog in de taal aanwezig was, een nominale woordgroep als linkerlid kunnen bevatten. Ten slotte wil ik nagaan of er ook minimale paren van lexicale TNN-samenstellingen en hun syntactische tegenhanger naast elkaar voorkomen en er in deze gevallen dus geen sprake kan zijn van een variant die 'wint', zoals in geval van *achtbaanritje* vs. **achtbanenritje*.

3.4 Verval van het naamvalsysteem

Tijdens de periode van het Middelnederlands (ca. 1150 – 1500) vond 'slijtage' van de naamvalsuitgangen plaats. Het krachtige accent op de eerste syllabe in de Germaanse talen, zorgde voor het steeds verder afzwakken en vervolgens afslijten van de onbeklemtoonde slotsyllaben waarin de naamvalsmarkering lag besloten (Mooijaart & Van der Wal 2008: 53). Al vroeg in het Middelnederlands komen bijvoorbeeld de datief enkelvoud mannelijk en onzijdig zonder uitgang *-e* voor, waardoor de datief niet meer van de

accusatief te onderscheiden is: *tkint ghelijct den nieuwen pot* 'het kind lijkt op de nieuwe pot' (Mooijaart & Van der Wal 2008: 53). In dit voorbeeld heeft *pot* datiefcasus die niet verschilt van de accusatiefvorm (ook *pot*). Het verval van het casussysteem in het Nederlands wordt over het algemeen toegeschreven aan de fonologische reductie van de verschillende naamvalsuitgangen, maar heeft daarnaast ook te maken met de hiërarchische ordening van de verschillende naamvallen (Weerman & De Wit 1999: 1177).

"Phonological processes alone cannot be held responsible for the loss of case morphology. An independent theory of hierarchically ordered case explains why cases disappear in a particular order." (Weerman & De Wit 1999: 1155). Volgens Weerman & De Wit (1999) kunnen fonologische processen niet alleen verantwoordelijk zijn voor het verlies van casus. Zij stellen dat een onafhankelijke theorie van hiërarchisch geordende naamvallen een verklaring kan bieden voor het feit dat naamvallen in een bepaalde volgorde uit de taal verdwijnen.

Nominatiefcasus is volgens Weerman & De Wit (1999) de meest ongemarkeerde casusvorm. Accusatief-, datief- en genitiefcasus bevatten meer casusmorfologie dan de nominatief, maar bevinden zich dieper in de casushiërarchie, waardoor het toch mogelijk is dat ze eerder uit de taal verdwijnen (Weerman & De Wit 1999: 1177). Op basis van deze casushiërarchie kunnen verschillende naamvalssystemen worden onderscheiden, zoals in (27) is te zien (Weerman & De Wit 1999: 1182).

- (27) a. ACCUSATIEF
b. ACCUSATIEF en DATIEF
c. ACCUSATIEF, DATIEF en GENITIEF

Het verlies van casus is tijdens de periode van het Middelnederlands begonnen bij de diepst liggende naamval: de genitiefcasus. Het Nederlands is zo op een bepaald moment overgegaan van casussysteem (27c) naar (27b). De genitief komt in de 13^e eeuw nog in de taal voor, maar is in de 14^e eeuw vervangen door de *van*-constructie (Weerman & De Wit 1999: 1178). Zo werd een genitiefconstructie als *het huis der buurvrouw* vervangen door *het huis van de buurvrouw* (Weerman & De Wit 1999: 1156). Het voert voor dit onderzoek te ver om op de verschillende casussystemen en de casushiërarchie van Weerman & De Wit (1999) door te gaan; relevant is vooral het feit dat de genitief al tijdens het Middelnederlands (14^e eeuw) volledig uit de taal is verdwenen. Ongeveer in dezelfde periode als dat de genitiefmorfologie uit de taal verdween, kwam de *-s*-constructie in de taal op: bijvoorbeeld *buurvrouws huis*. Deze constructie drukt een vergelijkbare bezitsrelatie uit, maar is geen genitiefcasus (Weerman & De Wit 1999: 1156).

De ontwikkeling van de tussenklank wordt in de taalkundige literatuur vaak gekoppeld aan de ondergang van het naamvalssysteem (Van Tiel et al. 2011: 121). Van Tiel et al. (2011) weerleggen deze heersende gedachte en wijzen een algemene klankverandering aan als oorzaak voor de ontwikkeling van de tussenklank (Van Tiel et al. 2011: 121). Met een analyse van de TNN-samenstellingen uit het corpus wil ik nagaan of de tussenklanken zoals deze in de hedendaagse Nederlandse taal voorkomen, mogelijk een

versteende vorm van casus kunnen zijn. Ik wil dit doen door na te gaan of er in de periode van het Middelnederlands, als casus nog in de taal voorkomt, ook tussenklanken in de TNN-samenstellingen te zien zijn. Als dit niet het geval is, kunnen de tussenklanken in de latere taalfasen, als casus al uit de taal is verdwenen, mogelijk ook geen overblijfselen van de casusvormen zijn.

4. Onderzoeksmethode

4.1 Introductie

Na een korte uiteenzetting over de opbouw van nominale samenstellingen en de theoretische achtergrond over de morfosyntaxis, lexicale eenheden of syntactische constructies als linkerlid en het verval van casus, komt in dit hoofdstuk de onderzoeksmethode aan bod. In §4.2 beschrijf ik de onderzoeksvraag en de bijbehorende deelvragen die uit dit theoretisch kader zijn voortgekomen. In §4.3 ga ik nader in op het onderzoeksmateriaal. Daarna bespreek ik in §4.4 de selectiecriteria op basis waarvan de TNN-samenstellingen aan het corpus zijn toegevoegd. In §4.5 komt vervolgens de onderzoeksmethodologie aan bod en bespreek ik de problemen die deze methodologie voor de oudere taalfasen van het Nederlands met zich meebrengt.

4.2 Onderzoeksvraag en deelvragen

Zoals gezegd onderscheid ik binnen de TNN-samenstellingen vier verschillende typen. Ik wil nagaan welk type in welke periode, van 1300 tot nu, voorkomt. Ook wil ik nagaan welke TNN-samenstellingen een tussenklank bevatten en om welke tussenklank het in deze gevallen gaat. Het doel van dit onderzoek is om enerzijds een beschrijvend beeld te geven van TNN-samenstellingen van 1300 tot nu en daarnaast de aanwezigheid van tussenklanken in de verschillende typen TNN-samenstellingen te analyseren.

Voor dit onderzoek heb ik de volgende onderzoeksvraag gesteld:

Welke verschillende typen TNN-samenstellingen zijn er te onderscheiden in de periode van 1300 tot nu, en in welke TNN-samenstellingen komt een tussenklank voor?

Om een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag, heb ik de volgende deelvragen geformuleerd, die ik voor alle te onderzoeken perioden zal proberen te beantwoorden.

Deelvragen:

- (i) Bestaat het linkerlid van de TNN-samenstelling uit een aaneenschakeling van stamvormen of uit een woordgroep?

In geval van stamvormen:

- (ii) Vormt het linkerlid een lexicale eenheid of niet?
- (iii) Is er een tussenklank aanwezig?
- (iv) Om welke tussenklank gaat het?

In geval van een woordgroep:

- (v) Vormt het linkerlid een gelexicaliseerde woordgroep of niet?
- (vi) Is er een meervoudsmorfeem aanwezig?

Algemeen:

- (vii) Is er van 1300 tot nu een ontwikkeling waar te nemen in het voorkomen van TNN-samenstellingen?
- (viii) Is er van 1300 tot nu een ontwikkeling waar te nemen in het voorkomen van tussenklanken in de TNN-samenstellingen?

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag en de bijbehorende deelvragen, maak ik gebruik van een corpus van TNN-samenstellingen van de 14^e tot en met de 21^e eeuw dat ik heb samengesteld. In de volgende paragraaf (§4.3) volgt een beschrijving van het onderzoeksmateriaal dat als basis dient van dit corpus.

4.3 Onderzoeksmateriaal

Taaldata uit oudere taalfasen zijn minder eenvoudig te verzamelen dan moderne taaldata, omdat er simpelweg minder data zijn overgeleverd. Diachroon taalkundig onderzoek wordt in sterke mate beperkt door dit gebrek aan data. Er zitten grote gaten in het materiaal dat bewaard is gebleven (Van de Velde 2009: 4). Naarmate we verder teruggaan in de tijd, zijn er steeds minder teksten bewaard gebleven. Ook is de datering van een oude tekst niet altijd met zekerheid vast te stellen. Wanneer een literaire tekst bijvoorbeeld in een handschrift is overgeleverd, kan de datering betrekking hebben op het overgeleverde manuscript of op de inhoud van de tekst (Van der Wal & Van Bree 1992: 108). “Er kan soms een aanzienlijke tijd liggen tussen het overgeleverde handschrift en het origineel” (Van der Wal & Van Bree 1992: 108). Hierdoor kan het lastig zijn om een bepaald taalkundig verschijnsel te dateren aan de hand van overgeleverde teksten. Een ander probleem is dat moedertaalsprekers niet om intuïties kan worden gevraagd voor de (on)welgevormdheid van bepaalde samenstellingen. Ook is het, omdat er simpelweg minder teksten beschikbaar zijn, voor de oudere taalfasen moeilijk om minimale paren van TNN-samenstellingen te vinden.

Voor de oudere taalfasen geldt tevens dat het overgeleverde materiaal in sommige gevallen wel (digitaal) beschikbaar is, maar nog niet doorzoekbaar. Het zoeken naar bepaalde morfologische of syntactische kenmerken in een tekst moet handmatig geschieden en vereist veel tijd. Het ontbreken van een goede zoekfunctie is een van de redenen dat er nog maar weinig historisch-morfologische data van oudere taalfasen beschikbaar zijn. Dankzij een aantal digitale databases zoals de elektronische versie van het *Middelnederlandsch woordenboek* (de Cd-rom *Middelnederlands*) en de *Geïntegreerde Taalbank*, is het echter wel goed mogelijk om woorden uit oudere perioden van het Nederlands te verzamelen. Voor

dit onderzoek heb ik gebruikgemaakt van een aantal digitale corpora waarin woordenboeken en -lijsten uit oudere taalfasen van het Nederlands zijn opgenomen. Ook heb ik de data die een pilootstudie voorafgaand aan dit onderzoek heeft opgeleverd, toegevoegd aan het corpus (zie Wiedenhoff 2012). Hierna volgt een overzicht van het geraadpleegde bronnenmateriaal.

Middel nederlandse bronnen, circa 1150-1500¹²

Voor de periode van het Middelnederlands heb ik allereerst alle TNN-samenstellingen uit de woordenlijsten van de *Cd-rom Middelnederlands* gehaald. Deze cd-rom bevat een verzameling van ongeveer 250 literaire teksten uit de periode 1250-1500, die ik heb geraadpleegd via de website van de bibliotheek van de Universiteit Utrecht. Omwille van de omvang van dit onderzoek heb ik me hierbij beperkt tot de TNN-samenstellingen die beginnen met de hoofdtelwoorden *nul* tot en met *twalf*, en de hoofdtelwoorden *honderd* en *duizend*. Van alle TNN-samenstellingen heb ik de bron, het citaat waarin de samenstelling voorkomt en de datum van de bron waaruit de samenstelling is overgenomen, geregistreerd. De *Cd-rom Middelnederlands* geeft bij de zoekresultaten met enige regelmaat samenstellingen die in de woordverklaring van een Middelnederlands woord staan, waarbij de verklaring van een latere datum is. De data zelf zijn dan dus niet uit het Middelnederlands afkomstig. Een voorbeeld hiervan is het zoekresultaat *tweedrachtzaier*, dit woord staat in de woordverklaring van het Middelnederlandse woord *tweedrachter*.

In dit corpus zijn alleen TNN-samenstellingen opgenomen, waarvan met zekerheid is te zeggen dat ze afkomstig zijn uit de periode van het Middelnederlands. Ook alle TNN-samenstellingen uit het Middelnederlands die op de lemmapagina's van de hoofdtelwoorden *nul* tot en met *twalf*, *honderd* en *duizend* van de *Geïntegreerde Taalbank* voorkomen, zijn toegevoegd aan het corpus. De *Geïntegreerde Taalbank* is een digitale database waarin verschillende historische woordenboeken zijn gedigitaliseerd en samengevoegd. Voor dit onderzoek heb ik gebruikgemaakt van de mogelijkheid in de *Geïntegreerde Taalbank* om het *Vroegmiddelnederlandsch Woordenboek*, het *Middelnederlandsch Woordenboek* en het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* te doorzoeken. Voor wat betreft de periode van het Middelnederlands bestaat er enige overlap tussen de *Cd-rom Middelnederlands* en de *Geïntegreerde Taalbank*. De woordenlijsten uit de *Geïntegreerde Taalbank* kunnen ook woorden bevatten uit teksten die in de *Cd-rom Middelnederlandsch* zijn opgenomen. Door naar TNN-samenstellingen te zoeken 'op telwoord' levert dit echter geen extra zoekwerk op.

---

¹² Middelnederlands is een verzamelnaam voor dialecten die werden gesproken en geschreven in het huidige Nederlandse taalgebied in de periode van ongeveer 1150 tot 1500 (Van der Wal & Van Bree 1992: 108).

Vroegmoderne bronnen, 1500-1900¹³

Voor de periode van het Vroegmoderne Nederlands heb ik gebruikgemaakt van de volgende primaire bron met een omvang van ongeveer 40.000 woorden.

18^e eeuw: corpus Jacob Campo Weyerman, *De Rotterdamsche Hermes* (1720)

Deze bron heb ik geraadpleegd voor een pilootstudie voorafgaand aan dit onderzoek (Wiedenhoff 2012). In deze pilootstudie heb ik de mogelijkheden voor het vinden van nominale samenstellingen met een complex linkerlid in historische teksten verkend. Ik heb hiervoor (bij wijze van steekproef) gezocht naar TNN- en ANN-samenstellingen in 18^e-eeuws Nederlands. Deze zoektocht heeft in totaal vijf TNN-samenstellingen opgeleverd, die ik heb toegevoegd aan het corpus.

Daarnaast heb ik ook voor deze periode de lemmapagina's van de hoofdtelwoorden *nul* tot en met *twaalf, honderd en duizend* uit de digitale database van de *Geïntegreerde Taalbank* doorzocht en alle gevonden TNN-samenstellingen aan het corpus toegevoegd.

Hedendaagse bronnen, 1900-heden¹⁴

Voor het hedendaagse Nederlands heb ik me in dit onderzoek gebaseerd op een corpus van de dagbladen *NRC Handelsblad* (digitaal krantenarchief) en *nrc.next*, met een omvang van ongeveer 100.000 woorden per eeuw. Voor de 20^e eeuw heb ik tevens een aantal TNN-samenstellingen afkomstig van de lemmapagina's van de *Geïntegreerde Taalbank* opgenomen in het corpus.

Een overzicht van alle voor dit onderzoek gebruikte corpora en de aantallen TNN-samenstellingen die ik in deze corpora heb gevonden is te zien in tabel 3.

Bron	Corpus	Corpusomvang	Periode	Data-aantallen
<i>Cd-rom Middelnederlands</i>	INL en AND publishing technology	4 miljoen woorden	Middelnederlands	1
Lemmapagina's <i>Geïntegreerde Taalbank</i>	INL	38 miljoen woorden	Middelnederlands, Vroegmodern Nederlands	158
Jacob Campo Weyerman, <i>De Rotterdamsche Hermes</i> (1720)	DBNL	40.000 woorden	Vroegmodern Nederlands	5

¹³ Vroegnieuwlands, 1500-1700 en Nieuwnederlands, 1700-1900 (Indeling ontleend aan: Mooijaart & Van der Wal 2008: 15).

¹⁴ Indeling ontleend aan: Mooijaart & Van der Wal 2008:15.

<i>NRC Handelsblad</i> (20^e en 21^e eeuw)	NRC digitaal archief, dagbladen	100.000 woorden	Hedendaags Nederlands	23
<i>nrc.next</i> (21^e eeuw)	Dagbladen	100.000 woorden	Hedendaags Nederlands	16

Tabel 3. Overzicht van gebruikte corpora, omvang en data-aantallen

De data-aantallen in het corpus dat ik heb samengesteld op basis van deze bronnen, verschillen sterk per eeuw. Er zijn meer TNN-samenstellingen uit het hedendaagse Nederlands gevonden, dan uit de oudere taalfasen, terwijl de corpora uit de oudere taalfasen toch een stuk groter van omvang zijn. De corpusgrootte is alleen voor de 20^e en 21^e eeuw ongeveer gelijk, namelijk circa 100.000 woorden per eeuw. De overige perioden hebben andere corpusgroottes, die niet gelijkmatig over de eeuwen zijn verdeeld. Daarnaast is het zo dat de corpora variëren in eigenschappen: ik heb gebruikgemaakt van woordenboeken, dagbladen en van een literaire tekst (journalistiek proza). De corpora zijn dus niet van hetzelfde type. Op basis van de corpusgroottes is echter wel iets te zeggen over de relatief kleine hoeveelheid gevonden Middelnederlandse TNN-samenstellingen. De Middelnederlandse data zijn afkomstig uit een corpus met een veel grotere omvang dan de kleine hedendaagse corpora, waaruit een veel groter aantal data naar voren is gekomen. Dit zouden we voorzichtig als een indicatie kunnen noemen van het gegeven dat TNN-samenstellingen in het hedendaagse Nederlands frequenter voorkomen dan in het Middelnederlands. Maar ook hier geldt dat de ongelijkheid tussen de verschillende onderdelen van de corpora (woordenboek vs. dagbladen) een goede vergelijking in de weg zou kunnen staan.

Ik ben me ervan bewust dat door de verschillen in corpusgrootte en daarnaast het relatief lage aantal gegevens, definitieve conclusies over de TNN-samenstellingen nog moeilijk te trekken zijn. Van de periode van het Middelnederlands zijn zeer weinig TNN-samenstellingen aangetroffen. Om definitieve conclusies te kunnen trekken, is het samenstellen van een omvangrijker corpus dan ook noodzakelijk.

4.4 Selectiecriteria

Zoals in de vorige paragraaf beschreven, heb ik alle TNN-samenstellingen die beginnen met de hoofdtelwoorden *nul* tot en met *twaalf*, *honderd* en *duizend* uit de *Cd-rom Middelnederlands* en de *Geïntegreerde Taalbank* aan het corpus toegevoegd. In combinatie met de TNN-samenstellingen uit *De Rotterdamsche Hermes* van J.C. Weyerman en de landelijke dagbladen *NRC Handelsblad* en *nrc.next* heb ik een diachroon overzicht van 1300 tot nu van de TNN-samenstellingen kunnen maken. In het corpus zijn niet alle mogelijke vormen van TNN-samenstellingen opgenomen. Ik heb hiervoor een selectie gemaakt binnen de klasse van de telwoorden. De telwoorden beslaan in principe een veel breder gebied dan alleen

de hoofdtelwoorden; ook kwantoren zoals *dubbele*, *meer* of *halve* behoren tot de categorie van de telwoorden en kunnen dus onderdeel uitmaken van een TNN-samenstelling, zoals *meerjarenbegroting*.

Naast de kwantoren maken ook de rangtelwoorden (ordinalia), zoals *eerste*, *tweede*, *derde*, etc., deel uit van de categorie van de telwoorden. De rangtelwoorden gedragen zich als adjectieven en zijn vervoegd met een *-e*, zoals in *derdewereldlanden* en *Tweede Kamerfractie* is te zien. Omdat de hoofdtelwoorden in de TNN-samenstellingen door de eeuwen heen in het corpus veel frequenter voorkomen dan de kwantoren en de rangtelwoorden, heb ik ervoor gekozen me in dit onderzoek alleen te richten op de hoofdtelwoorden. Daarnaast is door het adjectivale gedrag van de rangtelwoorden niet helemaal duidelijk of de samenstellingen met een rangtelwoord tot de ANN- of de TNN-samenstellingen behoren. Binnen de categorie van de hoofdtelwoorden beperk ik me tot de TNN-samenstellingen die beginnen met de hoofdtelwoorden *nul*, *een*, *twee*, *drie*, *vier*, *vijf*, *zes*, *zeven*, *acht*, *negen*, *tien*, *elf*, *twaalf*, *honderd* en *duizend*.

In de meer recente taalfasen komen steeds meer TNN-samenstellingen voor. Ook samenstellingen met meer dan twee nomina behoren dan tot de mogelijkheden, zoals de TNNN-samenstellingen *duizendguldenkruidvlindertje* en *eenpersoonsmagnetronmaaltijden* laten zien. Ook deze langere varianten zijn aan het corpus toegevoegd. De laatste twee nomina fungeren in deze gevallen als rechterlid van de samenstelling.

4.5 Methodologie

Voor dit onderzoek voer ik in principe een kwalitatieve data-analyse uit. In de onderzoeksresultaten in hoofdstuk 5 geef ik wel een overzicht van (i) de aantallen gevonden TNN-samenstellingen per periode, (ii) de aantallen van de verschillende typen samenstellingen per periode en (iii) de aantallen van de verschillende tussenklanken per periode. Aan deze aantallen zal ik vervolgens ook conclusies verbinden. De beperkingen die de verschillen in data-aantallen met zich meebrengen zorgen er echter voor dat een kwantitatieve data-analyse nooit een volledig betrouwbaar beeld kan geven van de diachrone ontwikkeling van TNN-samenstellingen in het Nederlands. Ook zullen de onderzoeksresultaten van de data-analyse altijd zijn gebaseerd op positieve evidentie. Ik kan immers alleen uitspraken doen over de TNN-samenstellingen die ik heb gevonden. Zo kan het ontbreken van een bepaald type TNN-samenstelling in een bepaalde periode op toeval berusten. Toeval is in geval van historische taaldata niet uit te sluiten. “Als een bepaald syntagme niet voorkomt in het historische materiaal, dan kan dat twee dingen betekenen: ofwel het is grammaticaal, en is de afwezigheid ervan toeval; ofwel is het ongrammaticaal, en dan ligt de afwezigheid ervan voor de hand.” (Van de Velde 2009: 7). Over het ontbreken van een bepaald type TNN-samenstelling in het Middelnederlands is dan ook bijvoorbeeld niet met zekerheid een uitspraak te doen.

Voor dit onderzoek heb ik de TNN-samenstellingen zoals gezegd geordend op basis van de parameters (i) 'tijd/datum', (ii) 'woordgroep als linkerlid' en (iii) 'gelexicaliseerd linkerlid'. De eerste parameter 'tijd/datum' zorgt voor een indeling van de data in de tijd. Ik heb de TNN-samenstellingen georganiseerd in zeven afzonderlijke lijsten: een lijst (A) met data uit het Middelnederlands, uit de periode van 1300 tot 1500 en zes lijsten (B t/m G) met data uit respectievelijk de 16^e tot en met de 21^e eeuw. De zeven lijsten met TNN-samenstellingen zijn terug te vinden in de bijlagen op pagina 49 tot en met 66. Binnen deze zeven lijsten zorgt de tweede parameter 'woordgroep als linkerlid' voor een verdeling in TNN-samenstellingen met lexicale stamvormen als linkerlid (type-1) en TNN-samenstellingen met een nominale woordgroep als linkerlid (type-2). De derde parameter 'gelexicaliseerd linkerlid' zorgt voor een verdere onderverdeling van de twee hoofdtypen in TNN-samenstellingen met vrije vormen als linkerlid (a) en met een lexicale eenheid als linkerlid (b).

In tabel 4 geef ik van de verschillende typen TNN-samenstellingen aan of het linkerlid uit stamvormen of een nominale woordgroep bestaat, en of het linkerlid een lexicale eenheid vormt. Ook geef ik een aantal voorbeelden van de vier verschillende typen TNN-samenstellingen.

	Type-1a	Type-1b	Type-2a	Type-2b
Stamvormen	√	√	*	*
NP	*	*	√	√
Lexicale eenheid	*	√	*	√
Voorbeeld TNN	<i>drietrapraket, eendagsvlieg</i>	<i>achtbaanritje</i>	<i>tienrittenkaart, vierkleurendruk</i>	<i>Driekoningendag, Negenstraatjeslaarsjes</i>

Tabel 4. Indeling in vier typen TNN-samenstellingen

4.5.1 Problemen methodologie oudere taalfasen voor de indeling van TNN-samenstellingen

Voor de historische taaldata gebruik ik dezelfde indeling in typen TNN-samenstellingen als voor de moderne taalfasen. Ik kies er bewust voor om dezelfde typering te hanteren, omdat ik op deze manier de verschillende typen uit verschillende perioden met elkaar kan vergelijken. Zo kan ik bijvoorbeeld bepalen of de varianten met een lexicale eenheid als linkerlid ook in de oudere taalfasen voorkomen. Ook kan ik de aanwezigheid van een tussenklank in een bepaald type TNN-samenstelling van verschillende perioden met elkaar vergelijken.

De criteria waarmee de TNN-samenstellingen in vier verschillende typen zijn in te delen, zijn echter niet voor alle taalfasen van het Nederlands even gemakkelijk toepasbaar. Het criterium van het al dan niet regelmatige klemtoonpatroon is bijvoorbeeld alleen op de moderne taaldata van toepassing. Van TNN-samenstellingen uit de oudere taalfasen is niet meer na te gaan wat het klemtoonpatroon moet zijn geweest. Er zijn van de oudere taalfasen immers geen moedertaalsprekers meer om het klemtoonpatroon

van de TNN-samenstellingen bij te kunnen toetsen. Ook de vraag of de tussenklank als meervoudsuitgang is te zien kan voor de oudere taalfasen niet beantwoord worden. Dit is alleen mogelijk wanneer er minimale paren van TNN-samenstellingen met enkelvoudige en meervoudige nomina naast elkaar voorkomen.

Het voorkomen van een vaste combinatie die als lexicale eenheid in het woordenboek is opgeslagen, is wel als criterium voor de oudere taalfasen toe te passen. Een lexicale eenheid die in een oudere taalfase voorkwam als linkerlid van een TNN-samenstelling, is immers terug te vinden in een woordenboek van de desbetreffende oudere taalfase.

5. Onderzoeksresultaten

5.1 Introductie

In dit hoofdstuk geef ik een beschrijving van de belangrijkste onderzoeksresultaten die uit dit diachrone onderzoek naar TNN-samenstellingen naar voren zijn gekomen. In §5.2 beschrijf ik de algemene resultaten en geef ik een overzicht van de aantallen TNN-samenstellingen en tussenklanken uit het corpus. In §5.3 bespreek ik de vier typen TNN-samenstellingen door de eeuwen heen. In §5.4 ga ik vervolgens nader in op de samenstellingen met een lexicale eenheid als linkerlid en maak ik een vergelijking met de samenstellingen zonder lexicale eenheid als linkerlid. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk (§5.5) beschrijf ik de opkomst van de tussenklank in de TNN-samenstellingen zoals deze in het corpus is waar te nemen.

5.2 Algemene resultaten

In het corpus dat ik voor dit onderzoek heb samengesteld zijn van de gehele periode, van 1300 tot nu, TNN-samenstellingen gevonden. Ook in de oudere taalfasen van het Nederlands komen TNN-samenstellingen dus in de taal voor. Naarmate we verder teruggaan in de tijd, worden er echter steeds minder [[TN]N]s in de verschillende corpora aangetroffen. Ook komen in de 14^e en 15^e eeuw nog niet alle vier de typen TNN-samenstellingen voor. Er lijkt in deze periode dus minder variatie binnen de TNN-samenstellingen mogelijk te zijn dan in het hedendaagse Nederlands het geval is. De relatief kleine data-aantallen uit deze periode zouden echter een vertekend beeld kunnen geven. Wellicht komen de vier typen TNN-samenstellingen ook in het Middelnederlands voor, maar zijn ze niet alle vier in het corpus aangetroffen.

Onderstaand geef ik allereerst een overzicht van de totale aantallen TNN-samenstellingen uit het corpus per periode. In tabel 5 heb ik voor de periode van het Middelnederlands (1300-1500) en voor de 16^e tot en met de 21^e eeuw (per eeuw) de aantallen TNN-samenstellingen weergegeven.

Aantallen	Middelnederlands	16 ^e eeuw	17 ^e eeuw	18 ^e eeuw	19 ^e eeuw	20 ^e eeuw	21 ^e eeuw
TNN	7	8	21	27	74	31	35

Tabel 5. Aantallen TNN-samenstellingen uit het corpus

De aantallen TNN-samenstellingen uit de 14^e, 15^e en 16^e eeuw zijn relatief laag in vergelijking tot de latere eeuwen. Vanaf de 17^e eeuw zijn er steeds meer TNN-samenstellingen gevonden. Op basis van dit corpus is er sprake van een sterke toename van TNN-samenstellingen in de Nederlandse taal vanaf de 17^e eeuw. Uit de 19^e eeuw zijn de meeste TNN-samenstellingen gevonden.

In het corpus komen TNN-samenstellingen met of zonder een tussenklank tussen de twee nomina voor. De tussenklanken *-e*, *-s*, *-en* en *-er* zijn waargenomen. In de oudere taalfasen bevatten de TNN-

samenstellingen echter nog minder vaak een tussenklank. In de Middelnederlandse data uit het corpus is nog vrijwel geen tussenklank waar te nemen. Het aantal samenstellingen met een tussenklank neemt na afloop van het Middelnederlands toe. Ook wordt dan de variatie in de verschillende tussenklanken steeds groter. In tabel 6 is het totale aantal tussenklanken in de TNN-samenstellingen en het percentage van de samenstellingen dat een tussenklank bevat weergegeven.

Aantallen	Middelnederlands	16 ^e eeuw	17 ^e eeuw	18 ^e eeuw	19 ^e eeuw	20 ^e eeuw	21 ^e eeuw
Tussenklanken	1	4	10	18	44	24	24
Totaal TNN	7	8	21	27	74	31	35
Percentage tussenklank	14%	50%	48%	67%	59%	77%	69%

Tabel 6. Aantallen en percentages van TNN-samenstellingen met een tussenklank

Uit tabel 6 valt af te lezen dat het aantal tussenklanken in de Middelnederlandse TNN-samenstellingen relatief laag is. Slechts een van de in totaal zeven samenstellingen bevat een tussenklank. Vanaf de 16^e eeuw bevatten de TNN-samenstellingen meer regelmatig een tussenklank. In de 16^e en 17^e eeuw bevat ongeveer de helft van de TNN-samenstellingen een tussenklank; vanaf de 18^e eeuw tot nu ligt het percentage van TNN-samenstellingen dat een tussenklank bevat tussen de 59 en de 77 procent.

5.3 Vier typen TNN-samenstellingen

In totaal hebben we vier verschillende typen TNN-samenstellingen onderscheiden. Voor de volledigheid zal ik de mogelijkheden hier nog een keer herhalen. Het linkerdeel van de TNN-samenstelling bestaat ofwel uit een aaneenschakeling van stamvormen, ofwel uit een nominale woordgroep (een NP). Bij beide typen samenstellingen valt zowel een gelexicaliseerde als een niet-gelexicaliseerde variant te onderscheiden.

In tabel 7 geef ik een overzicht van de vier verschillende typen TNN-samenstellingen.

Samen- stellingen	1. Stamvormen als linkerlid		2. Woordgroep (NP) als linkerlid	
	1a. Vrije morfemen	1b. Gelexicaliseerde morfemen	2a. Vrije woordgroep	2b. Gelexicaliseerde woordgroep
TNN	<i>tweepersonskamer,</i> <i>driewegstekker</i>	<i>achtbaanritje</i>	<i>vierkleurendruk,</i> <i>tienrittenkaart</i>	<i>Driekoningenavond,</i> <i>Negenstraatjeslaarsjes</i>

Tabel 7. Vier typen TNN nominale samenstellingen

Alle vier de typen TNN-samenstellingen komen in het corpus voor. De frequentie waarin de verschillende typen naast elkaar voorkomen, verschilt echter per periode. In de Middelnederlandse data zijn alleen

type-1a en type-2b samenstellingen aangetroffen. De enige TNN-samenstelling uit het Middelnederlandse corpus waarvan het linkerdeel zich gedraagt als een nominale woordgroep is *Drieconinghendach* (type-2b). Deze samenstelling bevat waarschijnlijk geen ‘echte’ tussenklank, maar een meervoudsmorfeem *-en*, dat zorgt voor het woordgroepkarakter van het linkerlid. De meervoudigheid van het eerste nomen *coninghen* is echter niet na te gaan aan de hand van een semantische oppositie met een vergelijkbare samenstelling die een enkelvoudig nomen bevat; een samenstelling als *eenconingh(s)dach* komt bijvoorbeeld niet in het corpus voor.

In tabel 8 geef ik een overzicht van de hoeveelheden gevonden TNN-samenstellingen, verdeeld over de vier verschillende typen.

	Mnl.	16 ^e eeuw	17 ^e eeuw	18 ^e eeuw	19 ^e eeuw	20 ^e eeuw	21 ^e eeuw	Totaal per type
Type-1a	6	3	14	22	55	26	23	149
Type-1b	0	2	4	2	6	0	2	16
Type-2a	0	0	3	2	10	4	10	29
Type-2b	1	3	0	1	3	1	0	9
Totaal TNN	7	8	21	27	74	31	35	203

Tabel 8. Aantallen van de vier typen TNN-samenstellingen van de 14^e tot en met de 21^e eeuw

Uit tabel 8 is op te maken dat type-1a TNN-samenstellingen in vrijwel de gehele periode van de 14^e tot en met de 21^e eeuw (met uitzondering van de 16^e eeuw) veruit het meest frequent voorkomen. Verder is te zien dat samenstellingen met een woordgroep en samenstellingen zonder woordgroep als linkerlid in dezelfde periode naast elkaar kunnen voorkomen. TNN-samenstellingen zijn er dus zowel met als zonder structuur (NP) binnen de woordgrenzen. Een uitzondering hierop vormt de periode van het Middelnederlands. In deze periode gaat het in zes van de zeven gevallen om een TNN-samenstelling waarvan het linkerlid bestaat uit stamvormen (type-1a) en daarnaast om één TNN-samenstelling met een gelexicaliseerde woordgroep als linkerlid (type-2b). Van de periode waarin casus nog in de Nederlandse taal aanwezig was, het Middelnederlands, is dus geen enkele TNN-samenstelling met een vrije woordgroep als linkerlid gevonden. Op basis van de [[TN]N]s uit het corpus lijkt het zo te zijn dat een NP slechts als lexicale eenheid (vaste verbinding) onderdeel van een TNN-samenstelling kan vormen.

Vanaf de 16^e eeuw zijn in het corpus de vier verschillende typen naast elkaar te zien. Niet in elke eeuw worden echter alle varianten onderscheiden. In de 17^e en in de 21^e eeuw komt type-2b niet voor en in de 20^e eeuw komt type-1b niet voor. Type-1a blijft zoals gezegd van de vier typen in vrijwel de gehele periode het meest frequent voorkomen. Van de twee hoofdtypen TNN-samenstellingen, komt de niet-gelexicaliseerde variant als linkerlid van de samenstelling meer frequent voor dan de gelexicaliseerde variant. Uit tabel 8 is op te maken dat type-1a samenstellingen (zoals *drietrapraket*) veel vaker voorkomen dan type-1b samenstellingen (zoals *achtbaanritje*). Type-2a samenstellingen (zoals

tienrittenkaart) komen ook vaker voor dan type-2b samenstellingen (zoals *Driekoningendag*), door de kleinere data-aantallen is het verschil hier echter minder groot dan tussen type-1a en type-1b.

5.4 Wel of geen vaste verbinding als linkerdeel van de TNN-samenstelling

In het corpus komen TNN-samenstellingen met of zonder een vaste verbinding als linkerlid voor. De TNN-samenstellingen met vrije morfemen (type-1a) of met een vrije woordgroep als linkerlid (type-2a) komen in het corpus het meest frequent voor. In deze TNN-samenstellingen is variatie binnen het linkerlid mogelijk, zoals de minimale paren in (28) en (29) laten zien.

(28) Minimaal paar type-1a:

tweetrapsraket - *drietrapraket*

(29) Minimaal paar type-2a:

45-toerenplaatjes - *78-toerenplaten*

De voorbeelden in (28) vormen een minimaal paar van type-1a TNN-samenstellingen waarin variatie binnen het linkerlid is te zien: het telwoord (T) is *twee* of *drie*. De voorbeelden in (29) vormen een minimaal paar van type-2a TNN-samenstellingen met variatie binnen het linkerlid: het telwoord (T) is hier *45* of *78*. De linkerleden van type-1b en type-2b samenstellingen vormen een lexicale eenheid. In deze vaste verbinding is geen variatie binnen het linkerlid mogelijk. De lexicale eenheid van [telwoord + nomen] wordt als een geheel in het lexicon opgeslagen.

Zoals uit tabel 8 in §5.3 is op te maken komen type-1a samenstellingen, waarvan het linkerlid bestaat uit een aaneenschakeling van vrije stamvormen, veel frequenter voor dan de lexicale tegenhanger type-1b. Ook voor de TNN-samenstellingen met een woordgroep als linkerlid geldt dat de samenstellingen met een vrije woordgroep als linkerlid, type-2a, vaker voorkomen dan de samenstellingen met een gelexicaliseerde woordgroep als linkerlid, type-2b.

In de Middelnederlandse data komt slechts eenmaal een TNN-samenstelling voor waarvan het linkerdeel uit een vaste verbinding bestaat. Dit is de al eerder besproken samenstelling *Drieconinghendach* (type-2b). In *Drieconinghendach* vormt het linkerlid [*Drieconinghen*] een vaste verbinding waarvan de betekenis niet volledig transparant is en dus niet uit het geheel van de twee elementen *Drie* en *coninghen* is op te maken. Het gaat niet om 'drie koningen' maar om een bepaalde feestdag waarop we de komst van de drie koningen vieren. Het *Middelnederlandsch Woordenboek* geeft de volgende betekenis voor *Drieconing(h)en*.

(30) *Drieconingen*

'Driekoningen'

'Benaming van den 6den Januari als kerkelijken feestdag, gewoonlijk dertiendach geheeten'

De betekenis van de lexicale eenheid *Drieconinghen* is niet gelijk aan zijn syntactische tegenhanger ‘*Drieconinghen*’. De lexicale eenheid verwijst naar de feestdag op 6 januari, terwijl de syntactische vorm naar ‘drie koningen’ verwijst. De twee komen wel qua vorm met elkaar overeen. Bij concurrentie van twee vormen met een eigen semantische betekenis, is de verwachting dat de lexicale vorm het ‘wint’ van zijn syntactische tegenhanger, zoals we dat hebben gezien bij *achtbaanritje* in plaats van **achtbanenritje*. De verwachte vorm van het linkerlid zou *Drieconingh* zijn, eventueel aangevuld met een tussenklank, en dus niet *Drieconinghen* zoals in *Drieconinghendach*. In het corpus komt deze lexicale vorm als linkerlid ook een keer voor, zoals is te zien in (31).

(31) *Driekoningskaarsjes* (J.C. Weyerman, *De Rotterdamsche Hermes*, 1720)

Er lijken hiermee variaties van TNN-samenstellingen met een syntactische en een lexicale vorm als linkerlid, met dezelfde semantische betekenis, naast elkaar te kunnen voorkomen: *Drieconinghendach* en *Driekoningskaarsjes*. In beide gevallen heeft het linkerlid de betekenis van de kerkelijke feestdag op 6 januari. Met *Driekoningskaarsjes* komt de lexicale vorm [*Driekoning*] slechts eenmaal in het corpus voor, in de 18^e eeuw. Een zoekopdracht in de *Geïntegreerde Taalbank* levert nog twee vergelijkbare resultaten op die niet via de lemmapagina’s naar voren zijn gekomen. Deze voorbeelden zijn gegeven in (32) en (33).

(32) *Driekoningsfeest* (*De Navorscher*, 1851)

(33) *Driekoningsavonden* (M. Rooses, *Oude en Nieuwe Kunst*, 1895)

5.5 De opkomst van de tussenklank

In de Middelnederlandse data uit het corpus komt de tussenklank nog niet voor. Alleen het meervoudsmorfeem *-en* wordt in deze periode slechts een keer waargenomen. Nog lang niet alle varianten van de tussenklank zijn dus waar te nemen: de tussenklanken *-s*, *-e* en *-er* komen nog niet voor. In tabel 9 geef ik een overzicht van de aantallen tussenklanken in de TNN-samenstellingen uit het corpus. In de tabel heb ik geen onderscheid gemaakt tussen de ‘echte’ tussenklanken en de meervoudsmorfemen.

	Mnl.	16 ^e eeuw	17 ^e eeuw	18 ^e eeuw	19 ^e eeuw	20 ^e eeuw	21 ^e eeuw
<i>-en</i>	1	2	-	2	12	5	10
<i>-s</i>	-	1	8	16	30	18	14
<i>-er</i>	-	1	-	-	1	1	-
<i>-e</i>	-	-	2	-	1	-	-
Totaal tussenklank	1	4	10	18	44	24	24
Totaal TNN	7	8	21	27	74	31	35

Tabel 9. Aantallen tussenklanken *-en*, *-s*, *-er* en *-e*

In de Middelnederlandse TNN-samenstellingen komt alleen de tussenklank *-en* voor, in totaal één keer. Het gaat hier zoals gezegd waarschijnlijk om een meervoudsmorfeem dat onderdeel uitmaakt van een lexicale eenheid. De enige TNN-samenstelling met een ‘tussenklank’ (meervoudsmorfeem) in de Middelnederlandse data uit dit corpus is (34):

- (34) *drieconinghendach* (GTB, 1410)
‘Driekoningendag’
‘Kerkelijke feestdag op 6 januari’

Zoals in §5.3 is besproken behoort *Drieconinghendach* tot de type-2b samenstellingen: het is een samenstelling met morfologie, waarvan het linkerdeel wordt gevormd door een lexicale eenheid. De enige tussenklank uit het Middelnederlands is dus een meervoudsmorfeem. Een ander mogelijk geval van een tussenklank vinden we in de samenstelling *viermitiebier* ‘viermijtenbier, bier van vier mijten’. Hier lijkt in eerste instantie sprake te zijn van een tussenklank *-e*, maar aangezien het nomen ook in onverbogen vorm *mite* ‘munt met een waarde van 0,33 penning’ is, is er in deze samenstelling geen sprake van een tussenklank.

Op basis van de data uit het corpus komen echte tussenklanken in de TNN-samenstellingen in het Middelnederlands nog niet voor. Het ontbreken van tussenklanken in de Middelnederlandse data uit het corpus lijkt erop te wijzen dat de TNN-samenstellingen in een taal met casus nog helemaal geen tussenklanken bevatten. Dit maakt de hypothese dat tussenklanken versteende vormen van naamval zijn minder waarschijnlijk. De data-aantallen voor de periode van het Middelnederlands zijn echter klein, waardoor deze conclusie nog niet met zekerheid is vast te stellen.

In de 16^e eeuw is de eerste ‘echte’ tussenklank in een TNN-samenstelling te zien, gegeven in (35). Daarnaast komt een aantal [[TN]N]s met een meervoudsmorfeem voor. De samenstelling in (36) bevat een meervoudsmorfeem *-er*, de samenstellingen in (37) en (38) bevatten een meervoudsmorfeem *-en*.

- (35) *vijff schellingsbier* (GTB, 1560)
‘Vijfschellingenbier’
‘Bier met een waarde van vijf schellingen’
- (36) *vijfbladerkruidt* (Plant, 1573)
‘Vijfbladerkruid’
‘Een bepaalde specerij’
- (37) *vier gecroonden dag* (GTB, 1579)
‘Viergekroondendag’
‘Dag waarop vier gekroond zijn’

- (38) *zesmytengelt* (RGP, 1564)
 ‘Zesmijtengeld’
 ‘Heffing van zes mijten (halve penningen) voor vishandelaren, geheven voor het verstrekken van water’

Vanaf de tweede helft van de 16e eeuw komen er dus wel tussenklanken in de TNN-samenstellingen voor. In deze periode verschijnen verschillende varianten van de ‘tussenklank’ en het meervoudsmorfeem en zijn *–s*, *–en* en *–er* te zien. De meeste tussenklanken in deze periode komen voor in de type-2 samenstellingen, zoals gezegd gaat het hier om meervoudsmorfemen. De tussenklank *–s* in *vijf schellingsbier* is de enige tussenklank in een TNN-samenstelling van het type-1.

In de 17^e eeuw zet de opkomst van de tussenklank in de TNN-samenstellingen door en gaat het vooral vaak om de tussenklank *–s*. Zie de voorbeelden in (39) tot en met (46).

- (39) *elleffpennincx man* (GTB, 1620)
 ‘Elfpenningenman’
 ‘Duitendief’
- (40) *tienstuiversgasten* (GTB, 1692)
 ‘Tienstuiversgasten’
 ‘Matroos die een loon van tien stuivers heeft’
- (41) *Vijfstuyvers-blinden* (C. Huygens, *Koren-Bloemen*, 1647)
 ‘Vijfstuiversblinden’
 ‘Goedkoop, tegen een (te) lagen prijs verkregen blinden’
- (42) *Vijf-stuyvers-menschen-vleesch* (C. Huygens, *Koren-Bloemen*, 1656)
 ‘Vijfstuiversmensenvlees’
 ‘Mensen die goedkoop aan het vaderland worden verpacht’
- (43) *seveniaers geld* (GTB, 1654)
 ‘Zevenjaarsgeld’
 ‘Som geld, eenmaal in de zeven jaar betaald, om een zekere verplichting af te kopen’
- (44) *zeeven stuyvers luyden* (Hooft, 1642)
 ‘Zevenstuiverslieden’
 ‘Lieden met een loon van zeven stuivers, in dienst van de landvoogd om alles in de gaten te houden’

(45) *seven-stuyvers-man* (Leidsch Jaarboekje, 1619)
 ‘Zevenstuiversman’
 ‘Aanbrenger, verspieder voor de Spanjaarden’

(46) *vijfwoordens-God* (C. Huygens, *Koren-Bloemen*, 1645)
 ‘Vijfwoordengod’
 ‘God die door de vijf woorden der transsubstantiatie, *hoc est enim corpus meum*, wordt gecreëerd’

Naast de TNN-samenstellingen met een tussenklank –s komt in de 17^e eeuw ook een samenstelling met een tussenklank –e voor, die geldt als een meervoudsmorfeem. Dit voorbeeld is gegeven in (47).

(47) *vierpaardewagens* (GTB, 1664)
 ‘Vierpaardenwagens’
 ‘Wagen getrokken door vier paarden’

In de 18^e eeuw komen meer TNN-samenstellingen met een tussenklank dan zonder een tussenklank voor. In veruit de meeste gevallen gaat het hierbij om een tussenklank –s. Verder bevat een tweetal samenstellingen een meervoudsmorfeem –en, hierbij gaat het om type-2a samenstellingen. In de 18^e eeuw is tevens een diminutief te zien dat wordt gevolgd door een tussenklank –s of een meervoudsmorfeem: *Vyfhandjes kruid*.

Ook in de 19^e eeuw is bij de [[TN]N]s vaker wel dan geen tussenklank te zien, en komt bij de type-2 TNN-samenstellingen vooral een meervoudsmorfeem –en voor en gaat het hier dus niet om echte tussenklanken. Voor de gehele periode van het hedendaagse Nederlands geldt dat de meeste TNN-samenstellingen een tussenklank of een meervoudsmorfeem bevatten. In de 19^e en 20^e eeuw is er een piek in de data te zien voor wat betreft de tussenklank –s. In de 21^e eeuw komt de tussenklank –s weer minder vaak voor. In tabel 10 geef ik een overzicht van de aantallen van de tussenklanken per periode of per eeuw, verdeeld over de verschillende typen samenstellingen.

	-e							-s							-en							-er(en)						
	A	B	C	D	E	F	G	A	B	C	D	E	F	G	A	B	C	D	E	F	G	A	B	C	D	E	F	G
Type-1a	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	14	27	18	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Type-1b	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Type-2a	-	-	2	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	9	4	10	-	-	-	-	-	-	
Type-2b	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2	-	-	3	1	-	-	1	-	-	-	-	

Tabel 10. Tussenklanken per type TNN-samenstelling; v.l.n.r. A: Middelnederlands, B: 16^e eeuw, C: 17^e eeuw, D: 18^e eeuw, E: 19^e eeuw, F: 20^e eeuw, G: 21^e eeuw

Uit tabel 10 is op te maken dat type-1 samenstellingen, op twee uitzonderingen na, allemaal een tussenklank –s bevatten. De tussenklank –s komt vanaf de 17^e eeuw vooral voor bij [[TN]N]s van het type-

1a, die bestaan uit een aaneenschakeling van stamvormen zoals *drietrapsraket*. De type-1b TNN-samenstellingen bevatten in de meeste gevallen geen tussenklank. Als ze een tussenklank hebben gaat het om een *-s*. Type-2 samenstellingen bevatten in de meeste gevallen een meervoudsmorfeem *-en*. De meeste meervoudsmorfemen *-en* komen vanaf de 18 eeuw voor bij [[TN]N]s van het type-2a zoals *tienrittenkaart*.

6. Conclusie

6.1 Introductie

Voor deze bachelorscriptie binnen het vakgebied van de historische morfologie, heb ik een diachroon onderzoek uitgevoerd naar samenstellingen van het type TNN. Het doel van dit onderzoek was om enerzijds een beschrijvend beeld te geven van TNN-samenstellingen van 1300 tot nu, en daarnaast de aanwezigheid van tussenklanken in de verschillende typen TNN-samenstellingen te analyseren. De onderzoeksvraag die ik met dit onderzoek wil proberen te beantwoorden, luidt als volgt (hier herhaald):

Welke verschillende typen TNN-samenstellingen zijn er te onderscheiden in de periode van 1300 tot nu, en in welke TNN-samenstellingen komt een tussenklank voor?

De conclusie bestaat uit een samenvatting van de belangrijkste onderzoeksresultaten in relatie tot de besproken theorie. Allereerst geef ik in §6.2 een antwoord op het eerste gedeelte van de onderzoeksvraag door de verschillende typen TNN-samenstellingen te bespreken. Vervolgens geeft §6.3 een antwoord op het tweede gedeelte van de onderzoeksvraag door vast te stellen welke TNN-samenstellingen een tussenklank bevatten. Ten slotte bespreek ik in §6.4 de beperkingen van het onderzoek, die aanleiding kunnen geven voor een mogelijk vervolgonderzoek.

6.2 Welke typen TNN-samenstellingen zijn te onderscheiden?

Op basis van de data uit het corpus komen TNN-samenstellingen van de 14^e tot en met de 21^e eeuw in de Nederlandse taal voor. De [[TN]N]s zijn dus van alle tijden. Vanaf de 17^e eeuw is er sprake van een sterke toename van TNN-samenstellingen in de taal. In dit onderzoek hebben we vier verschillende typen TNN-samenstellingen onderscheiden (zie tabel 7 in §5.3 voor een overzicht van de vier typen). Van de vier typen komt type-1a, waarvan het linkerlid bestaat uit een aaneenschakeling van lexicale stamvormen, eventueel aangevuld met een tussenklank, zoals [[*eendags*]*vlieg*], in de gehele periode veruit het meest frequent voor (zie tabel 8 in §5.3). Op de tweede plaats staat type-2a, waarvan het linkerlid bestaat uit een vrije nominale woordgroep (een NP) die een meervoudsmorfeem bevat, zoals [[*tienritten*]*kaart*].

De aanwezigheid van [[TN]N]s zoals *tienrittenkaart* (type-2a), waarin een syntactische structuur (een NP) onderdeel is van een morfologisch geheel, laat zien dat er daadwerkelijk structuur binnen de woordgrenzen mogelijk is. De samenstellingen met een NP als linkerlid vormen een weerspreking van de *Lexical Integrity Hypothesis* (LIH). Op een bepaalde manier vindt er namelijk interactie plaats tussen de syntaxis en de morfologie: een syntactische structuur vormt een onderdeel van een morfologisch geheel. Daarnaast laat de mogelijke variatie binnen het linkerlid van de [[TN]N]s, zoals bij *45-toerenplaatjes* en *78-toerenplaten*, zien dat een (lineair) model waarin de syntaxis als input geldt voor de morfologie, niet waarschijnlijk is. In dat geval dienen namelijk alle mogelijke varianten van linkerleden in het lexicon te zijn

opgeslagen, terwijl de mogelijkheid tot variatie juist laat zien dat het linkerlid niet in zijn geheel een lexicale eenheid vormt. Met het voorkomen van de diverse typen [[TN]N]s en de mogelijke variatie binnen de linkerleden hiervan, lijkt mij het bestaan van verschillende niveaus van *Merge* de meest waarschijnlijke wijze van interactie tussen de syntaxis en de morfologie te zijn.

In vergelijking tot latere eeuwen laten de data uit het Middelnederlands een afwijkend patroon zien. In deze periode komen namelijk alleen type-1a en type-2b samenstellingen naast elkaar voor. In het Middelnederlands is de variatie in [[TN]N]s nog minder groot dan in latere eeuwen het geval is. Hoewel er met het voorkomen van een type-2b samenstelling zoals [*Drieconinghen*]*dach*] wel degelijk een nominale woordgroep binnen de woordgrenzen staat, lijkt het in het Middelnederlands nog niet mogelijk te zijn dat vrije nominale woordgroepen het linkerlid van een TNN-samenstelling vormen. TNN-samenstellingen zoals *tienrittenkaart* komen in het Middelnederlandse corpus nog helemaal niet voor. Nominale woordgroepen bevatten in deze periode nog casusmarkering. Op basis van de data uit het corpus is het in een periode waarin casus nog in de taal aanwezig is, niet mogelijk dat het linkerlid van een TNN-samenstelling wordt gevormd door een vrije nominale woordgroep. Met andere woorden: een NP binnen de woordgrenzen kan geen casusmarkering bevatten. Dit lijkt erop te wijzen dat een NP inclusief de casusmarkering (in de vorm van een functionele projectie DP) als linkerlid niet mogelijk is en alleen de lexicale projectie NP onderdeel kan uitmaken van een [[TN]N]-samenstelling. De data-aantallen voor de periode van het Middelnederlands zijn echter zeer klein, waardoor we voorzichtig met deze conclusie moeten omgaan.

Vanaf de 16^e eeuw komen de vier verschillende typen TNN-samenstellingen naast elkaar voor in de taal. Van de twee hoofdtypen, type-1 en type-2, is het steeds de niet-gelexicaliseerde variant die het meest frequent voorkomt als linkerlid van de TNN-samenstelling. Type-1a samenstellingen zoals *drietrapraket* komen (veel) vaker voor dan type-1b samenstellingen zoals *achtbaanritje*. Type-2a samenstellingen zoals *tienrittenkaart* komen ook vaker voor dan type-2b samenstellingen zoals *Driekoningendag*. Ook is op basis van het corpus vast te stellen dat lexicale vormen vaker voorkomen dan syntactische vormen. Er komen meer type-1a dan type-2a samenstellingen voor en ook zijn er meer type-1b dan type-2b samenstellingen gevonden. In tabel 11 is een totaaloverzicht van de vier typen TNN-samenstellingen gegeven.

	Lexicale vormen	Totaal per type
Type-1a	√	149
Type-1b	√	16
Type-2a	*	29
Type-2b	*	9
Totaal TNN		203

Tabel 11: totale aantallen typen TNN-samenstellingen

Op basis van de aantallen [[TN]N]s in tabel 11 lijkt de hypothese dat lexicale vormen frequenter dan de syntactische variant als linkerlid van een nominale samenstelling voorkomen te kloppen. In verband met het niet synchroon lopen van de data-aantallen en het type corpus waaruit deze [[TN]N]s afkomstig zijn, zijn aan deze aantallen echter geen definitieve conclusies te verbinden.

6.3 Welke TNN-samenstelling bevat een tussenklank?

In de oudere taalfasen bevatten TNN-samenstellingen nog veel minder vaak een tussenklank dan in het hedendaagse Nederlands het geval is. In de Middelnederlandse data uit het corpus is nog vrijwel geen tussenklank waar te nemen en zien we slechts één keer een meervoudsmorfeem *-en* dat onderdeel uitmaakt van een gelexicaliseerde woordgroep als linkerlid: [*Drie-coninghen*]*dach*. Echte tussenklanken die de functie van verbindingsklank vervullen en dus niet fungeren als meervoudsmorfeem of onderdeel uitmaken van de stam van het eerste nomen (N1), komen in het Middelnederlands nog niet voor. In een periode waarin casus nog in de Nederlandse taal aanwezig is, komt de tussenklank dus nog niet in de [[TN]N]s voor. De tussenklanken in de latere taalfasen, als casus al uit de taal is verdwenen, kunnen op basis van de TNN-samenstellingen uit het corpus dus ook geen overblijfselen van oude casusvormen zijn. Op basis van de data uit het corpus is de opkomst van de tussenklank dus niet te koppelen aan de ondergang van het naamvalssysteem. Dit gegeven biedt evidentie voor Van Tiel et al. (2011) die een andere verklaring dan het verval van casus als oorzaak voor de opkomst van de tussenklank aanwijzen. Ook hier geldt dat we in verband met het kleine aantal data voorzichtig met deze conclusie moeten omgaan.

Pas vanaf de 16^e eeuw is er sprake van een opkomst van de tussenklank in TNN-samenstellingen. Vanaf dan zijn de tussenklank *-s* en de meervoudsmorfemen *-er* en *-en* in de TNN-samenstellingen te zien. Vanaf de 17^e eeuw komt de tussenklank *-s* veruit het meest frequent voor. Vanaf dan blijft de tussenklank *-s* binnen de TNN-samenstellingen ook de meest voorkomende tussenklank. Voor de 18^e tot en met de 21^e eeuw geldt dat er meer TNN-samenstellingen met dan zonder een tussenklank of een meervoudsmorfeem voorkomen. Type-1 samenstellingen bevatten vrijwel allemaal een tussenklank *-s*. Hierbij gaat het vooral om [[TN]N]s van het type-1a, die bestaan uit een aaneenschakeling van stamvormen zoals *drietrapraket* of *eendagsvlieg*. Type-2 samenstellingen bevatten in de meeste gevallen een tussenklank *-en* die geen 'echte' tussenklank is, maar fungeert als een meervoudsmorfeem. De meeste meervoudsmorfemen *-en* komen vanaf de 18 eeuw vooral voor bij TNN-samenstellingen van het type-2a zoals *tienrittenkaart* (voor een overzicht van aantallen tussenklank per type [[TN]N], zie tabel 10 in §5.5).

6.4 Discussie

Door de relatief lage data-aantallen, vooral voor de periode van het Middelnederlands, is het nog niet goed mogelijk om tot definitieve conclusies over de TNN-samenstellingen en het voorkomen van tussenklanken in de [[TN]N]s te komen. Hiervoor is het noodzakelijk om een omvangrijker corpus van TNN-samenstellingen samen te stellen. Vooral voor het Middelnederlands zijn (veel) meer TNN-samenstellingen benodigd.

Een corpus met een grotere omvang zou kunnen bijdragen aan een antwoord op de vraag of het inderdaad het geval is dat niet alle soorten NP's als linkerlid van een TNN-samenstelling kunnen fungeren. Daarnaast kunnen aanvullende data mogelijk een antwoord geven op de vraag of de tussenklank een restvorm van casus kan zijn. Als de Middelnederlandse TNN-samenstellingen uit een corpus met een grote omvang ook geen tussenklanken bevatten, zorgt dit voor een meer gefundeerde weerspreking van de theorie die stelt dat de opkomst van de tussenklank gerelateerd is aan het verval van het naamvalssysteem.

7. Bibliografie

Digitale bronnen

Cd-rom Middelnederlands, via UU.nl: <http://www.uu.nl/university/library/NL/Pages/default.aspx>

DBNL: <http://www.dbnl.org/>

Geïntegreerde Taalbank: <http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>

NRC Handelsblad: <http://archieff.nrc.nl/>

Van Dale Online: <http://www.vandale.nl/>

[Bovenstaande bronnen zijn geraadpleegd in de periode van juli t/m december 2012]

Twitter: <http://www.twitter.com/> [geraadpleegd d.d. 20 februari 2013]

Dagbladen

nrc.next

Uitgaven van 16 april 2012, 27 april 2012, 2 mei 2012, 9 mei 2012, 26 juli 2012, 30 juli 2012, 3 augustus 2012, 10 augustus 2012.

Literatuur

Ackema, P. & Neeleman, A. (2004). *Beyond Morphology*. Oxford: Oxford University Press.

Bauer, L. (1978). *The Grammar of Nominal Compounding*. Odense: Odense University Press.

Bennis, H. (2000). *Syntaxis van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Belder, M. de & Koppen, M. van (2012). *One module, different levels of merge: (AN)N compounds in Dutch*. BCGL 7: The Morphology-Syntax Interface, 17-18 december 2012, Brussel.

Booij, G.E. (2002). *The Morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.

Booij, G.E. (1996). 'Verbindingsklanken in samenstellingen en de nieuwe spellingregeling'. In: *Nederlandse Taalkunde* 1, pp. 126-134.

Booij, G.E. & Santen, A. van (1998). *Morfologie, de woordstructuur van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge: MIT Press.

- Giegerich, H.J. (2009). 'Compounding and lexicalism'. In: Lieber, R. & Štekauer, P. (eds.) *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, pp. 178-200.
- Haas, W. de & Trommelen, M. (1993). *Morfologisch handboek van het Nederlands*. Den Haag: SDU.
- Hoekstra, E. (1996). 'Iets over eerste leden van samenstellingen'. In: *Leuvense Bijdragen* 84, pp. 491-504.
- Huijbregts, M.A.C. (2009-2010). Hand-outs bij het vak 'Geschiedenis van de Taalkunde', Nederlandse Taal en Cultuur, Universiteit Utrecht, 2011-2012.
- Lieber, R. & Scalise, S. (2006). 'The Lexical Integrity Hypothesis in a New Theoretical Universe'. In: Booij, G. et al. (eds.), *On-line Proceedings of the Fifth Mediterranean Morphology Meeting (MMM5)*. Fréjus, 15-18 September 2005, University of Bologna, 2007.
- Mattens, W.H.M. (1984). 'De voorspelbaarheid van tussenklanken in nominale samenstellingen'. In: *De Nieuwe Taalgids* 77, pp. 333-343.
- Mooijaart, M. & Wal, M. van der (2008). *Nederlands van Middeleeuwen tot Gouden Eeuw*. Leiden: Uitgeverij Vantilt.
- Di Sciullo, A.M. & Williams, E. (1988). *On the definition of word*. Cambridge: MIT Press.
- Tiel, B. van, Rem, M., Neijt, A. (2011). 'De historische ontwikkeling van de tussenklank in Nederlandse nominale samenstellingen'. In: *Nederlandse Taalkunde* 16, 2011-2, pp. 120-140.
- Toorn, M.C. van den (1982). 'Tendenzen bij de beregeling van de verbindingsklank in nominale samenstellingen I'. In: *De nieuwe taalgids* 75-1, pp. 24-33.
- Velde, F. van de (2009). *De nominale constituent, structuur en geschiedenis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Wal, M. van der & Bree, C. van (1992). *Geschiedenis van het Nederlands*. Houten: Spectrum.
- Weerman, F. & Wit, P. de (1999). 'The decline of the genitive in Dutch'. In: *Linguistics* 37-6, pp. 1155-1192.
- Wiedenhoff, N.K. (2012). 'Telwoorden en tussenklanken', onderzoeksvoorstel voor het vak 'Taalkunde Breed'. Nederlandse Taal en Cultuur, Universiteit Utrecht, 2011-2012.

Bijlagen: corpus TNN-samenstellingen

A. TNN-samenstellingen Middelnerlands ca. 1300 - 1500

TNN – type 1a	Datum	Betekenis – Bron
Dryweechscheede	1475-1499	‘Plaats waar een weg zich in drieën splitst’ <i>Tvoyage</i> , J. van Ghistele (GTB)
twivoethout	1200-1500	‘Naam van een bepaalde soort timmerhout’ <i>Inventaires des chartes par L. Gilliodts-van Severen</i> . Bruges, E. Gailliard et Cie, 1871-'85, 4° (GTB)
vierweechscheeden	1541	‘Kruispunt, viersprong’ Recueil des anciennes coutumes de la Belgique; Coutumes des pays et comté de Flandre (GTB)
vierweechstede	1399-1410	‘Een plaats waar vier wegen samenkomen’ <i>Hexe 30</i> (GTB)
vijfhellincbroot	1483	‘Brood van vijf “hallinc”, d.i. van 2,5 penning’ <i>Vocabularius copiosus et singularis vnus ex duersis diligentissime theutonicatus</i> (MNW)
viermitebier	1360	‘Bier van vier mijten (de kan?)’ <i>De voorgeboden der stad Gent in de 14e eeuw</i> , N. de Pauw (GTB)
TNN – type 2b	Datum	Betekenis – bron
Drieconinghendach	1410	‘6 januari als kerkelijke feestdag (dertiendach)’ Leidsche rechtsbronnen uit de Middeleeuwen. <i>Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht</i> , P.J. Blok, 1 ^e reeks nr. 6, 's-Gravenhage M. Nijhoff, 1884, 8 (GTB)

B. TNN-samenstellingen 16e eeuw

TNN – type 1a	Datum	Betekenis – bron
Driewechscheyden	1526	'Plaats waar een weg zich in drieën splitst' <i>Bijbel van Liesveldt, Jesaja 15a (GTB)</i>
Vierweechscheiden	1541	'Viersprong' <i>Recueil des anciennes coutumes de la Belgique; Coutumes des pays et comté de Flandre, Cost. v. Gent 2, 219 (GTB)</i>
twee stuivergeld	1512	'Geld met een waarde van twee suivers' <i>Utr. Placaatb. 1, 262b (GTB)</i>
TNN – type 1b	Datum	Betekenis – bron
vijff schellingsbier	1560-1565	'Bier waar de tapper anderhalve gulden per (smalle) ton (van 128 mengelen) voor betaalde' (vijf schelling = een daalder) Twee zestiende eeuwse spelen van de hel, 1560-1565 (GTB)
Vijfvingercruyt	1551	'Vijfvingerkruid' <i>Een nieu playsant hoofken van recepten, Jan Roelants (GTB)</i>
TNN – type 2b	Datum	Betekenis – bron
vier gecroonden dag	1579	'Vier-gekroonden-dag, zijnde de 8ste November' <i>Handvesten, ofte Privilegien ende Octroyen, mitsgaders Willekeuren, Costuimen, Ordonnantien en Handelingen der stad Amstelredam 1382b (GTB)</i>
vijfbladerkruijdt	1573	'Vijfvingerkruid' Tormentille, quintefeuille. Quinquifolium, PLANT (GTB)
Zesmytengelt	1564	'belasting van zes mijten (halve penningen) voor vishandelaren, voor het verstrekken van water' R.G.P. 54, 214 (GTB)

C. TNN-samenstellingen 17e eeuw

TNN – type 1a	Datum	Betekenis – bron
driehouckhandel	1608	'Trigonometrie' <i>Wiskonstighe gedachtenissen</i> , Simon Stevin (GTB)
driehouckwyser	1608	'Driehoekwijzer' <i>Wiskonstighe gedachtenissen</i> , Simon Stevin (GTB)
honderdpénninggêld	1681	'Geld dat als belasting of boete geheven wordt' <i>Gebruik en misbruik des tooneels</i> , Asselijn (GTB)
tiestuiversgasten	1692	'Matroos die een loon van tien stuivers vangt' DE JONGE, Zeew. 3, 170 (GTB)
twaaif-vinger-ghedarmte	1642	'Twaalfvingerige darm' <i>Schat der Ongesontheydt, ofte Genees-konste van de sieckten</i> , J. van Beverwijck (GTB)
twaaifvingerdarm	1661	'Twaalfvingerige darm' <i>Heelkonstige Handwerken</i> , H. Fabritius (GTB)
Viermijtnagelen	1663	'Gesmede nagel, spijker die vroeger vier mijten kostte' <i>Gents Woordenboek</i> , L. Lievevrouw-Coopman (GTB)
vier stuyver stucken	1698	'Munten van vier stuivers' N.-I. Plakaatb. 3, 442 (GTB)
Vijfstuyvers-blinden	1647	'Ironisch voor: goedkoop, tegen een (te) lagen prijs verkregen blinden' <i>Koren-Bloemen</i> , Constantijn Huygens (GTB)
Vijf-stuyvers-menschen-vleesch	1656	"Goed koop volck, die uw' lijven Aen 't Vaderland verpacht" <i>Koren-Bloemen</i> , Constantijn Huygens (GTB)
seveniaers geld	1654	'som geld, eenmaal in de zeven jaar betaald, om een zekere verplichting af te koopen' Geld. Gesch. 1, 42 b, van Slichtenhorst (GTB)
zeven-riem-rei-schip	1671	'Schip met zeven riemrijen, met zeven rijen roeiers' <i>Aaloude en hedendaagsche scheepsbouw en bestier</i> , Nicolaes Witsen (GTB)
zeeven stuyvers luyden	1642	'Aanbrengers, verspieters die tijdens het bewind van Alva voor de Spanjaarden werkten en daarmee zeven stuivers verdienden; aanbrengers voor de inquisitie' <i>N.H.</i> 209, Hooft (GTB)
seven-stuyvers-man	1619	Zie: zeeven stuyvers luyden <i>Leidsch Jaarboekje</i> 13, 83 (GTB)

TNN – type 1b	Datum	Betekenis – bron
elleffpennincx man	1620	'Elfpenningsman, duitendief (?) ¹⁵ , Nav. 51, 259 (GTB)
Viercantsijde	1608	'Zijde van een vierkant' <i>Wiskonstighe gedachtenissen</i> , Simon Stevin (GTB)
Vierdeelrondts	1608	'Kwartrond' <i>Wiskonstighe gedachtenissen</i> , Simon Stevin (GTB)
Zeven-gety-kruit	1690	'Plantengeslacht uit de familie der vlinderbloemigen waarvan de blauwe bloempjes een balsemende, geneeskrachtige werking hebben' <i>Aaloude en hedendaagsche scheepsbouw en bestier</i> , Nicolaes Witsen (GTB)
TNN – type 2a	Datum	Betekenis – bron
Vierpaardewagens	1664	'Vierpaardenwagens' <i>Roomsche Mogentheid</i> , J. Oudaan (GTB)
vijfwoordens-God	1619-71	'God die door de vijf woorden der transsubstantiatie, hoc est enim corpus meum, wordt gecreëerd' <i>Koren-Bloemen</i> , Constantijn Huygens (GTB)
vyf staate stuyvers	1615	'Hiermede wordt bedoeld het stuk van 4 stuivers, het achtstedeel van den statendaalder van 32 stuivers. Geslagen in 1577 en '78, met het opschrift Pace et Justitia' <i>De werken van Bredero</i> , G.A. Bredero (GTB)

---

¹⁵ In de *Geïntegreerde Taalbank* wordt een vraagteken bij deze woordverklaring geplaatst.

D. TNN-samenstellingen 18^e eeuw

TNN – type 1a	Datum	Betekenis – bron
Driemanschap	1765	‘Gezag van drie mannen’ <i>De Denker</i> (GTB)
driemast Schip	1785	‘Schip met drie masten’ <i>Historie van den Heer Willem Leevend</i> , 6, 124, Wolff & Deken (GTB)
Driestuivers-Ordinaris	1720	‘Plaats waar men voor een vasten prijs – drie stuivers - kan eten, eethuis’ <i>De Rotterdamsche Hermes</i> , Jacob Campo Weyerman (DBNL)
driestuivers penning	1750	‘Penning met een waarde van drie stuivers’ Groot Placaetboek, vervattende de Placaten, Ordonnantien ende Edicten van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, van de Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, mitsgaders van de Staten van Zeelandt 7, 1116a (GTB)
Éendags-Vlieg	1769	‘Benaming voor de haften, orde der Agnatha’ BERKHEY, N.H. 1, Inl. 9 (GTB)
twaalf stuivers plaats	1784	‘Goedkoope rang in schouwburg waarvoor de toegangsprijs twaalf stuivers bedraagt’ Leev. 4, 78, WOLFF en DEKEN (GTB)
tweeblankspenning	1786	‘De waarde van twee blanken hebbend’ BRENDER À BRANDIS, Kab. 1, 122 (GTB)
tweemanschap	1745	‘Bewind waarbij het gezag door twee personen wordt uitgeoefend’ Boerhaave, H. (GTB)
Tweestaart-Rups	1787	‘De rups van de groote tweestaart’ <i>Het leven van Mr. C. van Lennep</i> , Van Lennep (GTB)
tweestoops fles	1720	‘Een fles met twee vaten’ <i>De Rotterdamsche Hermes</i> , Jacob Campo Weyerman (DBNL)
twee-stuivers-stukken	1747	‘Muntstuk met een waarde van twee stuivers’ R.G.P. 59, 377 (GTB)
tweevoettoon	1751	‘Bepaalde toon (muziek) bestaande uit twee voeten’ <i>Inleiding tot de Muzykkunde</i> , J.W. Lustig (GTB)
vier-bands-matten	1737	‘Het afdekken van plantenbakken, kassen e.d. met rieten matten tot bescherming tegen de winterkoude’ <i>Byzondere aenmerkingen over het aenleggen van pragtige en gemeene Landhuizen, Lusthoven, Plantagien en aenklevende Cieraeden</i> , P. de la Court van der Voort (GTB)

viergulden Bier	1745	'Luyksch Bier, van zyn droesem gezuivert zynde, is de beste dagelyksche drank' V. LIS, Brouwk. 89 (GTB)
vierstuivers-penning	1720	'Penning met een waarde van vier Stuivers' <i>De Rotterdamsche Hermes</i> , Jacob Campo Weyerman (DBNL)
vyfcaertsdele	1778	'Vijfkwartsdeel' Bij LIEV.-COOPM. 1610 a (GTB)
5- en 4 loot-sayen	1700	'Saai dat met vier of vijf loden gemerkt is' in R.G.P. 39, 189 (GTB)
Vijfstuyvers-stukken	1763	'Munten met een waarde van vijf stuivers' Groot Placaetboek, vervattende de Placaten, Ordonnantien ende Edicten van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, van de Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, mitsgaders van de Staten van Zeelandt, 844a (GTB)
vijf Vingers-Visch	1726	'De Amboineezen noemen hem (zekeren visch) gemeenlyk, Ikan Lima Djari, of den vyf Vingers-Visch, om de vyf zwarte vlekken, die op zyn lyf staan' Valentijn, F., <i>Oud- en Nieuw Oost-Indien</i> (GTB)
zes-bands-matten	1737	'Mat bestaande uit zes banden, reepen' Court van der Voort, P. de la, <i>Byzondere aenmerkingen over het aenleggen van prachtige en gemeene Landhuizen, Lusthoven, Plantagien en aenklevende Cieraeden</i> (GTB)
ses-milioens-loterije	1713	'Zesmiljoensloterij' Economisch-Historisch Jaarboek 11, 167 (GTB)
Zevenkleur-Bloempjes	1779	'Driekleurig viooltje in variatie zoodat er meer dan drie kleuren voorkomen' Houttuyn, M., <i>Natuurlyke Historie</i> (GTB)
TNN – type 1b	Datum	Betekenis – bron
Driekoningskaarsjes	1720	'Kaarsjes voor de Driekoningenopectocht' <i>De Rotterdamsche Hermes</i> , Jacob Campo Weyerman (DBNL)
Zeven-boom-Olie	1766	'Uit de bessen of het kruid van den zevenboom bereide olie, geneesmiddel inz. voor vruchtafdrijving' WOYT, Schatk. d. genees- en natuurk. Zaken 559 (GTB)
TNN – type 2a	Datum	Bron – betekenis
twe-paarden Koets	1700	'Koets voortgereden door twee paarden' <i>Apollo's Marsdrager</i> (GTB)

vier-uuren-bloem	1726	'Benaming voor zekere tropische bloem; gaat om 16:00 uur in de namiddag open' <i>Oud- en Nieuw Oost-Indien</i> , F. Valentijn (GTB)
TNN – type 2b	Datum	Bron – betekenis
Vyfhandjes kruid	1738	'Vijfhandjeskruid' <i>Zeldzaame levensbyzonderheden</i> , Jacob Campo Weyerman (DBNL)

E. TNN-samenstellingen 19^e eeuw

TNN – type 1a	Datum	Betekenis – bron
agststuiverstukken	1803	‘Muntstuk met een waarde van acht stuivers’ <i>N.-I. Plakaatb.</i> 13, 593 (GTB)
agst stuivers stukken	1804	‘Muntstuk met een waarde van acht stuivers’ <i>Tijdschrift v. Ind. T.-L.- en Volkenk.</i> 51, 318a (GTB)
Driejaarschote	1873	‘Een scheut (spruit) van drie jaar oud’ L.L. de Bo (GTB)
driemastprauwen	1867	‘Vaartuig met drie masten’ <i>Toontje Poland</i> , W.A. Rees (GTB)
Driepikkelstoel	1898	‘Stoel, bankje of voetstuk met drie pooten, driestal, drievoet’ <i>Dit zijn Vlaamsche Vertelsels uit den volksmond opgeschreven</i> , Mont, de & de Cock (GTB)
drie schijfs blokken	1858	‘Gijnblokken met twee of meer middenschotten’ <i>Handleiding tot de kennis van het Tuig, de Masten, Zeilen, enz. van het Schip</i> , J.C. Pilaar (GTB)
drieslagstelsel	1849	‘Landbouwstelsel, waarbij verschillende gewassen elkaar in een tijdvak van drie jaar afwisselen’ <i>Med. d. Geld. Maatsch. v. Landb.</i> , 110 (GTB)
drieslagwissel	1898	‘Wissel die toegang geeft tot drie sporen’ <i>Verslag over het jaar 1898 door den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten</i> (GTB)
drievleugelstuk	1876	‘Drieluik, triptiek’ <i>Gedenkbladen</i> 434, W. Rogghé (GTB)
eenslagssloten	1879	‘Sloten waarbij de schieter reeds bij één omdraaiing van den sleutel geheel is in- of uitgeschoven’ GROTHER, <i>Mechanische Technologie</i> (GTB)
éénsteens muurtje	1851	‘Muurtje bestaand uit een (laag van) steen’ KROOK, <i>Molenb.</i> 84 (GTB)
Tienguldenstuk	1893	‘Muntstuk met een waarde van tien gulden’ GITTÉE, <i>Bij onze Noorderbroeders XIII</i> (GTB)
Tienstuiverstuk	1865	‘Muntstuk met een waarde van tien stuivers’ V. LENNEP, <i>K. Zev.</i> 2, 333 (GTB)
tienstuuversstukske	1861	‘Muntstuk met een waarde van tien stuivers’ CREMER 12, 144 (GTB)
Twaalfvingerdarm	1807	‘Twaalfvingerige darm’

		<i>Natuurlijke Historie van Holland</i> , J. Le Francq van Berkhey (GTB)
tweedeksschip	1857	'Tweedeksschip' Boulet en Couwenberg, Zeev. 2 (GTB)
tweedraadmachine	1868	'Een soort van naaimachine' Boek d. Uitv. (GTB)
Tweebastwilg	1836	'Een bepaald type wilg met twee (soort) basten' <i>Eerste Beginselen der Plantkunde</i> , 39, H.C. van Hall (GTB)
tweekampvechters	1865	'Deelnemers aan een tweegevecht' GEZELLE (ed. BAUR) 4, 268 (GTB)
tweekast harlozie	1860	'Tweekasthorloge' <i>Romantische Werken, 1851-1879</i> , J.J. Cremer (GTB)
twee kinderstelstel	1890	'Stelstel waarbij het ouderpaar streeft naar het bezit van twee kinderen' <i>Onderz. Landb.</i> 1886, 14, 8 (GTB)
tweeleiderstelsel	1894	'Stroomverdeling via twee leiders' <i>De vorderingen der Electrotechniek in de laatste jaren en de stand van het electrotechnisch onderwijs</i> , Snijders (GTB)
tweejaarschote	1888	'Scheut (spruit) van twee jaar oud' De Bo, kruidenwoordenboek (GTB)
tweemastschepen	1875	'Zeeschepen met twee masten' <i>Eigen Haard</i> (GTB)
twee paardsdorschwerktuig	1861	'Dorswerktuig voortgetrokken door twee paarden' <i>De Boeren-Goudmijn</i> (GTB)
tweepersoons ledikant	1894	'Tweepersoonsledikant' Berken, Tine van, <i>Een Klaverblad van Vier</i> (GTB)
tweepits petroleumstelsel	1898	'Petroleumstel met twee pitten' <i>Van Dale</i> (GTB)
Tweeriemsgiek	1886	'Een roeivaartuig voor twee riemen' <i>Nederlandsch Handwoordenboek voor Roeisport</i> , P.H. Damsté (GTB)
Tweeschijfsblokken	1880	'Katrolblok met twee schijven' <i>Woordenboek voor de Zeevaart in het Hollandsch-Maleisch-Fransch-Engelsch</i> , A.H.L. Badings (GTB)
tweeslagsloten	1879	'Sloten waarbij men de sleutel twee maal moet ronddraaien' <i>Mechanische technologie</i> , D. Grothe (GTB)
tweeslagstelstel	1895	'Naar de geteelde graansoorten is het land in slagen verdeeld, en daarnaar onderscheidt men: het tweeslagstelstel en wel: 1°. braak, 2°.

		zomer- of wintergraan of 1°. Mais en 2°. een ander graangewas' <i>Handboek voor den Nederlandschen Landbouw en de Veeteelt</i> , G. Reinders (GTB)
tweesteensmuur	1899	'Muur waarvan de dikte gelijk is aan de lengte van twee steenen' <i>Ambacht van den Metselaar</i> , J. van Keirsbilck (GTB)
twee-stuiverstukken	1846	'Muntstuk met een waarde van twee stuivers' Besl. v. 2 Febr. 1846 (Stbl. 5), a. 1 (GTB)
tweewielkarre	1870	'Tweewielkar' DUCLOS, Tillo de Saks (GTB)
Vierdraadskeper	1879	'Gekeperde stof, waarbij het binden op den vierden draad plaats heeft' <i>Mechanische technologie</i> 348, D. Grothe (GTB)
vierdachrede	1878	'Den vierden rede' <i>Der Nature Bloeme</i> , Jacob van Maerlant (GTB)
vier-pondstin	1861	'Tin uit drie delen tin en 1 deel lood' KUYPER, Technol. 1, 41 (GTB)
vierkwarts-maat	1885	'Vierkwartsmaat' <i>Lexicon der Toonkunst</i> , H. Viotta (GTB)
Vierstrengtouw	1813	'Touw van vier strengen' <i>Zeemans Woordenboek</i> , A.C. Twent (GTB)
Vier-VlakVlinder	1807	'Vlinder met vier aannemelijk sterke vlakken op de vleugels' <i>Beschouwing der Wonderen Gods in de minstgeachte schepzelen</i> , J.C. Sepp (GTB)
Vijfguldenstuk	1893	'Muntstuk met een waarde van vijf gulden' <i>Bij onze Noorderbroeders XIII</i> , Gittée (GTB)
Vijfjaarschote	1873	'Scheut (spruit) van vijf jaar oud' L.L. de Bo (GTB)
Vijfhandspapier	1879	'Elke kleur eischt een nieuwen druk; op de meeste papieren komen 3 tot 5 kleuren voor, deze moeten derhalve ook 3 tot 5 maal bedrukt worden, of door de handen gegaan zijn' <i>Mechanische technologie</i> , D. Grothe (GTB)
zeskwartplanken	1898	'Wanneer een drieduim op zijne breedte is doorgezaagd, noemt men de beide gezaagde deelen: zeskwartplanken, zeskwarten' <i>Ambacht van den Metselaar</i> , J. van Keirsbilck (GTB)
zeskwartsmaat	1885	'Zeskwartsmaat' <i>Lexicon der Toonkunst</i> , H. Viotta (GTB)

Zesmaandswissel	1896	'Geldoverdracht, wissel met den duur van zes maanden' <i>Leerboek der Staathuishoudkunde</i> , Pierson (GTB)
zesmans-ketels	1817	'Etensketel bestemd voor zes man, voor zes soldaten' <i>Reglement op den inwendigen Dienst, de Politie en de Krijgstucht voor de Infanterie van het Koninkrijk der Nederland</i> (GTB)
Zespenningstukken	1855	'Muntstukken met een waarde van zes penning' <i>Algemeen Politie-blad van het Koninkrijk der Nederlanden</i> (GTB)
zesstuiverspenningen	1867	'Penningen met een waarde van zes stuivers' <i>Het Boek der Uitvindingen, Ambachten en Fabrieken 2, 2, 185</i> (GTB)
Zesuursbloem	1871	'Zekere bloem die slechts ongeveer zes uur bloeit' <i>Kruidtuin 47</i> , Van Hall (GTB)
zevensjaarsbloem	1879	'Benaming van verschillende soorten droogbloemen van de familie der composieten die hun naam ontleenen aan het feit dat ze langen tijd bewaard kunnen worden; stroobloem' WINKLER PRINS, <i>Encyclop. 12</i> , 406 a (GTB)
Zevenjaarschote	1873	'Scheut (spruit) van zeven jaar oud' <i>Westvlaams Idioticon</i> , L.L. de Bo (GTB)
Zevenstuiverspenningen	1899	'Penningen met een waarde van zeven stuivers' De Beer en Laurillard (GTB)
Zevenstuiversstuk	1872	'Muntstuk met een waarde van zeven stuivers' <i>De Oude Tijd</i> (GTB)
Zevenstuiversvolk	1872	'Aanbrengers, verspieders die tijdens het bewind van Alva voor de Spanjaarden werkten en daarmee zeven stuivers verdienden; aanbrengers voor de inquisitie' <i>De Oude Tijd</i> (GTB)
TNN – type 1b	Datum	Bron – betekenis
duizendguldenkruid	1847	'Naam van eene plantensoort uit de familie der Gentianeeën, <i>Erythraea Centaurium Pers'</i> De benaming is ontstaan door verkeerd begrijpen van lat. centaurium. KRAMERS, <i>Kunstwdt.</i> (GTB)
tweehandszwaard	1861	'Boterham die zoo dun is, dat men deze met beide handen moet vasthouden' <i>Eerste Beginselen der Plantkunde</i> , 39, H.C. van Hall (GTB)
vierroover-azijn	1865	'Is een zeer beroemd bederfwerend middel, dat als voorbehoedsel tegen aanstekende ziekten wordt aanbevolen' WITSEN GEYSBEEK, <i>Wdb. d. Zamenl.</i> (GTB)

Zevenmijlslaarzen	1881	'Laarzen waarmee men stappen van zeven mijl kan doen (naar het sprookje van Klein Duimpje: de reus met de zevenmijlslaarzen)' <i>Het land van Rubens</i> , Conrad Busken Huet (GTB)
zevenjaarspinagie	1873	'Eene groote plant ook Pareele genaamd' <i>Westvlaams Idioticon</i> , L.L. de Bo (GTB)
Zevenmijlsvaart	1877	'Snel' <i>Mijn Dagboek</i> , F. van Eeden (GTB)
TNN – type 2a	Datum	Bron – betekenis
Twaalfsterrenkroon	1855	'Kroon met twaalf sterren' GEZELLE (ed. BAUR), 1, 17 (GTB)
Tweegodendom	1824	'Godsdienst waarbij twee goden vereerd worden' V. MOOCK 293 a (GTB)
Tweevorenploeg	1855	'Landbouwploeg waarmede het bouwland in één keer op dubbele diepte, dat is twee voren diep, omgeploegd wordt' <i>Boeren-Goudmijn</i> , 1, 157 (GTB)
Vijfcentenstuk	1891	'Muntstuk met een waarde van vijf centen' <i>Een dure eed</i> , V. Loveling (GTB)
Vijfstroomland	1878	'Eene grensprovincie van het Engelsch-Indische keizerrijk naar de zijde van Afghanistan' <i>Winkler Prins Algemeene Encyclopedie</i> (GTB)
Vijfheerenlanden	1891	'Deze landstreek is zoo genoemd naar de vijf Heeren, die oudtijds het gezag hier uitoefenden' <i>Nederland en zijne Bewoners 1891-1892</i> , H. Blink (GTB)
zesroeden hooibarg	1811	'Een hooiberg met zes kanten' <i>Natuurlijke Historie van Holland</i> , J. Le Francq van Berkhey (GTB)
zes-plakken-bier	1837	'Bier waarvan een bepaalde hoeveelheid ervan zes plakken kostte' Overijss. Alm. 1837, 57 (GTB)
Zeswekemesse	1899	'Dagelijksche Mis die zes weken lang gelezen wordt na de dood van eenen persoon, tot lavenis zijner ziel' <i>Vers. Gezelle</i> (GTB)
Zeven-kinderen-wet	1847	'Wet uit den Franschen Tijd (1805) volgens welke een vader van tenminste zeven kinderen een van zijn zonen mocht aanwijzen om van staatswege te worden opgeleid op een vervolgschool' <i>Weekblad van het Regt</i> 25 (GTB)
TNN – type 2b	Datum	Bron – betekenis
drie-koningen-feest	1881	'Feest op 6 januari'

		<i>Het land van Rubens</i> , Conrad Busken Huet (GTB)
drie-koningen-feesten	1881	'Feesten in het teken van Driekoningen, 6 januari' <i>Het land van Rubens</i> , Conrad Busken Huet (GTB)
vier gekroonden koor	1856	'Vier Gekroondenkoor voor Viergekroondendag, 8 november' WITSEN GEYSBEEK, Wdb. d. Zamenl. (GTB)

F. TNN-samenstellingen 20^e eeuw

TNN – type 1a	Datum	Betekenis – bron
driemanschap	2-1-1991	‘Gezag van drie mannen’ <i>NRC Handelsblad</i>
drietrapraket	1952	‘Raket bestaande uit drie trappen’ <i>Winkler Prins Algemeene Encyclopedie</i> (GTB)
duizendbladstelen	4-1-1991	‘Stelen van plant uit de composietenfamilie met zeer veel kleine blaadjes’ <i>NRC Handelsblad</i>
Tweecylindergaren	1917	‘Garen van twee cylinders gesponnen’ Garen 198, Hoytema (GTB)
Tweecylindermotor	1919	‘Motor met twee cylinders’ Automob. 37, Brand (GTB)
tweedraadsstop	1919	‘Een stop verbonden met twee draden’ Telefonie 57, Emmerik (GTB)
Tweehandszwaard	1911	‘Zwaard dat met twee handen vastgehouden moet worden’ Gallas, Espadon (GTB)
twee-kamerssysteem	ca. 1900	‘Stelsel waarbij de volksvertegenwoordiging uit twee Kamers bestaat’ Progr. 189, Kuyper (GTB)
Tweekinderstelsel	1918	‘Stelsel waarbij het ouderpaar streeft naar het bezit van twee kinderen’ Maatsch. en Wett. Stelling d. vr. 51, Van Houten (GTB)
tweetrapsraket	1952	‘Raket die bestaat uit twee trappen’ <i>Winkler Prins Algemeene Encyclopedie</i> (GTB)
tweetraps-raketten	21-10-1954	‘Raketten die bestaan uit twee trappen’ <i>Syllabus R.V.U.</i> (GTB)
Tweewegschakelaar	1939	‘Dubbele schakelaar’ <i>Scheepv. Encyclop.</i> 1229, Groenen (GTB)
vierbaanswegen	4-1-1991	‘Banen met vier rijstroken’ <i>NRC Handelsblad</i>
viemanschap	1952	‘Gezag van vier mannen’ Elsschot 26, Nijhoff (GTB)
Vijfbaansrok	1908	‘Vijfdeelige rok’ <i>Ik kan kostuumnaaien</i> , H.J. Wesseem (GTB)
vijfbands-doeken	1912	‘Doeken die bestaan uit vijf banden’ <i>Beschryvinghe ende Historisch Verhael van het Gout Koninckrijk van</i>

		<i>Gunea anders de Gout-Custe de Mina genaemt, P. de Marees (GTB)</i>
5 cents kaarten	1939	'Kaarten met een waarde van 5 centen' <i>Buigingsverschijnselen in het Nederlands, Gerlach Royen (GTB)</i>
vijfcents-pandoeren	1933	'Pandoeren, het kaartspel pandoer spelen met een inzet van vijf cent' Stoomb. 40, De Man (GTB)
5 cents-stukken	1947	'Muntstukken met een waarde van vijf cent' <i>Buigingsverschijnselen in het Nederlands, Gerlach Royen (GTB)</i>
Vijfhandshout	1957	'blank talhout van 5 handbreedten lengte' <i>Veenman's Agrarische W.P. (GTB)</i>
vijfkwartsmarsch	1918	'Vijfkwartsmars' Twee Muzieken 1, 67, Vermeulen (GTB)
Vijfmansmaaltijd	1948	'Maaltijd voor vijf personen' <i>Gods Geuzen 2, De Hartog (GTB)</i>
vijf-markstuk	1943	'Muntstuk met een waarde van vijf mark' <i>Buigingsverschijnselen in het Nederlands, Gerlach Royen (GTB)</i>
Vijftrapsraket	1958	'Raket die bestaat uit vijf trappen' <i>De Groene Amsterdammer (GTB)</i>
Vijftrapsschakelaar	1951	'Schakelaar met vijf verschillende standen' <i>Ik kan koken, P.J. Sarels van Rijn (GTB)</i>
zevendraadskabel	1920	'Telefoniekabel die zeven draden bevat' Telegrafie 84, Emmerik (GTB)
TNN – type 2a	Datum	Betekenis – bron
Tweegodenleer	1901	'Leer van 't bestaan van twee goden, een god des lichts en een god der duisternis' Kuipers (GTB)
Tweekinderenstelsel	1902	'Stelsel waarbij het ouderpaar streeft naar het bezit van twee kinderen' Treub, Opstl. 72 (GTB)
Vierschansentoernooi	2-1-1991	'Toernooi dat bestaat uit vier wedstrijden schansspringen' <i>NRC Handelsblad</i>
vijf-eilandenplan	1957	'Plan voor vijf eilanden in de Deltawerken' Bericht Deltawerken 1, 7 (GTB)
TNN – type 2b	Datum	Betekenis – bron
Vijfwalsenstoelen	1948	'Om zaad te pletten, mee fijn te malen' <i>Voedermiddelen voor de landbouwhuisdieren, J. Grashuis (GTB)</i>

G. TNN-samenstellingen 21^e eeuw

TNN – type 1a	Datum	Betekenis – bron
100-procentdoctrine	3-8-2012	'Verzameling leerstellingen of dogma's die helemaal niet ter discussie staan' <i>nrc.next</i>
1-procentdoctrine	3-8-2012	'Verzameling leerstellingen of dogma's die (voor slechts 1%) niet ter discussie staan' <i>nrc.next</i>
3 procentseis	2-5-2012	'Minimumeis van drie procent' <i>nrc.next</i>
3-procentsgrens	27-4-2012	'Minimumgrens van drie procent' <i>nrc.next</i>
5-kilometerlopers	30-7-2012	'Degenen die vijf kilometer lopen' <i>nrc.next</i>
eendags-mezoeza	28-4-2011	'Een koker met torateksten die traditioneel op Joodse huizen werd aangebracht' <i>NRC Handelsblad</i>
Eendagsvlieg	25-3-2012	'Bepaald insect dat slechts enkele dagen leeft' of fig: 'iets van korte duur' <i>NRC Handelsblad</i>
Eengezinswoningen	26-7-2012	Woningen bestemd voor een gezin' <i>nrc.next</i>
Eenkamerflat	21-7-2012	'Flat met een kamer' <i>NRC Handelsblad</i>
Eenmanszaak	21-7-2012	'Bedrijf met een eigenaar' <i>NRC Handelsblad</i>
Eenpersoonsmaaltijden	3-8-2012	'Maaltijden voor een persoon' <i>nrc.next</i>
eenpersoonsmagnetronmaaltijden	3-8-2012	'Kant-en-klaar-maaltijden voor een persoon om in de magnetron te verwarmen' <i>nrc.next</i>
Eénverdienersgezin	26-7-2012	'Gezin met inkomsten uit een salaris' <i>nrc.next</i>
Drietrapraket	16-3-2012	'Raket die bestaat uit drie trappen' <i>NRC Handelsblad</i>
Honderdeurogrens	14-4-2012	'Uit eten voor maximaal honderd euro'

		<i>NRC Handelsblad</i>
Honderdeuroklasse	14-4-2012	'Bepaalde kwaliteit die te verwachten is voor honderd euro' <i>NRC Handelsblad</i>
nulstandbeleid	3-4-2012	'Beleid om het aantal (wilde zwijnen) op nul te houden' <i>NRC Handelsblad</i>
Tienjaarsrente	21-7-2012	'Rente voor een periode van tien jaar' <i>NRC Handelsblad</i>
tweemanspartijtjes	10-8-2012	'Politieke partijtjes die slechts uit twee personen bestaan' <i>nrc.next</i>
tweeverdienersgezin	26-7-2012	Gezin met inkomsten uit twee salarissen' <i>nrc.next</i>
vierbaansweg	15-3-2011	'Weg met vier rijstroken' <i>NRC Handelsblad</i>
Vierletterreeksjes	16-4-2012	'Reeks/serie van vier letters' <i>nrc.next</i>
Vierwielaandrijving	14-4-2012	'Auto aangedreven door vier wielen' <i>NRC Handelsblad</i>
TNN – type 1b	Datum	Betekenis – bron
achtbaanritje	10-8-2012	'Ritje in een kermisattractie waarin een open wagentje snel in bochten omhoog en omlaag over een rail rijdt' <i>nrc.next</i>
Drieharingstraat	14-4-2012	'Straat in het centrum van Utrecht' <i>NRC Handelsblad</i>
TNN – type 2a	Datum	Bron
45-toerenplaatjes	14-4-2012	'Plaatjes die worden afgespeeld op 45 toeren per minuut' <i>NRC Handelsblad</i>
78-toerenplaten	14-4-2012	'Plaatjes die worden afgespeeld op 78 toeren per minuut' <i>NRC Handelsblad</i>
Achtdagenprocedure	21-7-2012	'Procedure waarin een (asiel-)aanvraag binnen acht dagen wordt behandeld' <i>NRC Handelsblad</i>
Driesterrenchefs	21-7-2012	'Chefkok in een restaurant met drie (Michelin-)sterren' <i>NRC Handelsblad</i>
Driesterrenrestaurant	26-7-2012	'Restaurant met drie (Michelin-)sterren' <i>nrc.next</i>
Tienpuntenplan	21-7-2012	'Plan dat bestaat uit tien punten'

		<i>NRC Handelsblad</i>
vijfsterren-beweging	9-5-2012	'Beweging met de naam Vijfsterren' <i>nrc.next</i>
Vijfsterrenhotel	21-7-2012	'Hotel beoordeeld met vijf sterren' <i>NRC Handelsblad</i>
Zeslandenoverleg	16-4-2012	'Overleg tussen een vertegenwoordiging van zes landen' <i>nrc.next</i>
zesstappenplan	21-7-2012	'Een plan dat bestaat uit zes stappen' <i>NRC Handelsblad</i>

Legenda tussenklanken/meervoudsmorfemen:

	<i>-en</i>
	<i>-er</i>
	<i>-s</i>
	<i>-e</i>